

INTERVJU SA ZORANOM RISTIĆEM

Laplje Selo, Kosovo | Datum: 9. juni 2015

Trajanje: 79 minuta

Prisutni:

1. Zoran Ristić (Intervjuisani)
2. Nataša Govedarica (Intervjuerka)
3. Kaljtrina Krasnići (Kamermanka)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Nataša Govedarica: Da počnemo možda od toga kad i gdje si rođen. Koje je porijeklo tvoje porodice? Koja su tvoja najranija sjećanja?

Zoran Ristić: Ja sam Zoran Ristić i rođen sam u Gnjilanu decembra 1966. godine i bukvalno dobar deo mog detinjstva je i vezan za to područje, za tu oblast. Otac mi je Blagoje Ristić koji je rođen u jednom obližnjem selu pored Gnjilana i koji se zove Šilovo koji je čitav svoj život i svoj radni vek proveo u Budrizi, u Donjoj Budrizi. To je jedno selo pored Gnjilana gde je on bio seoski učitelj. Skoro četrdeset godina je učio decu u osnovnoj školi tamo koja se tada zvala Bratstvo.

Majka mi je Vera Stojanova Ivkova. Ona je poreklom Bugarka koja je davne 61., 62. godine kada je završila Učiteljsku školu u Dimitrovgradu došla u Prizren da studira Višu pedagošku školu. Nakon toga, kada je to počela da studira, upisala je Fakultet filozofski u Prištini u tu je upoznala mog oca koji je u tom periodu koji je 64., 65. studirao pedagogiju i prava, koje nažalost nikada nije završio. Tu se rodila ljubav, onda su se oni uzeli.

Ja sam se onda rodio u Gnjilanu i početak nekakvih mojih prvih saznanja je iz tih prvih pet ili šest godina gde sam ja živio u Budrizi u Osnovnoj školi Bratstvo gde su moji roditelji kao seoski učitelji i kao mladi bračni par dobili jednu malu sobicu da u njoj žive, a da u drugoj sobici i u drugoj susednoj sobici koje su bile improvizovane učionice uče decu da kažem nekakvim prvim saznanjima. I ta neka prva moja, da kažem te neke prve uspomene iz detinjstva i zapravo su i vezane za školu. Ja sam verovatno i začet u toj školi i verovatno sam i prohodavši uletao u neku od tih učionica i neverovatna je priča da danas kada mi majka priča o tome ja se čak malo kao kroz maglu i sećam toga da me je čak i u pauzama i dok je nastava trajala jer to je seoska sredina, ja sam utrčavao u to odeljenje i tražio da me majka podoji.

Družeci se sa tom decom koja su tada bili prvi, drugi, treći ili četvrti razred u zavisnosti koji razred su roditelji vodili, ja sam tako i učio i slova. Tako da je neverovatno, azbuku, naverovatna je priča da me majka i dan danas ubeđuje da sam ja već sa drugom godinom svog života znao da čitam i da pišem. U tom selu smo i u toj sobici, koja je bila samo na korišćenje, živeli neko kratko vreme, a onda su roditelji prešli u jednu kuću koju su roditelji iznajmili pored škole i tu smo živeli do 72. godine. 72. godine su

valjda tata i mama, ne znam, odvajajući od svojih učiteljskih plata, koje tada nisu bile baš male i naravno uz pomoć i svojih roditelja uspeći da kupe kuću u Gnjilanu i mi se 72. godine preseljavamo iz sela Budrige u Gnjilane.

I to je već da kažem to je već opipljivije sećanje u mom životu. Iz tog nekog najranijeg perioda mog detinjstva sećam se da sam jako brzo naučio da plivam jer je to selo pored Morave. I još jedno sećanje koje ću verovatno nositi dok sam živ je izlazak sve dece iz svih tih škola u okolini, mislim da je u pitanju 71. godina, već sam imao 5 godina i toga se sećam jasno, ili je 69. Ne mogu [biti siguran], to sam kasnije proveravao. To je bila poseta našeg maršala Josipa Broza Tita Kosovu.

Ja se saćam da je tada vladala neverovatna frka, nervoza, frtutma. Nisam ni znao o čemu se radi, ali znam da smo u kolonama đaci sa belim košuljama, crvenim maramama i sa plavim titovkama, izlazili na glavni put gde bi trebao da prođe i gde je trebao da prođe kolona sa limuzinom gde je sedeo naš drug Tito i njegova supruga Jovanka. I toga se jako dobro sećam, svi smo mahali nekakvim zastavicama i to je bio događaj za sve nas klince.

Tako da je to eto o tome se pričalo i pre prolaska, i za vreme prolaska i naravno mnogo, mnogo godina nakon prolaska našeg tadašnjeg vrhovnog maršala i našega druga Tite, Tito ili već kako. Tako da to je bilo nekakvo vreme bezbrižnosti, nekakvo vreme saznanja, upoznavanja i odlazak sa sela je za mene... Tada nisam ni znao šta je to, ali dolazak u malo urbaniju sredinu je bila prekretnica u nekakvim drugim aktivnostima. Znači, nije više bilo odlazaka na kupanje na reci, odlazaka po njivama i krađe bostana ili grožđa ili nečega kada dođe sezona za to. Već je bila druga atmosfera i drugačiji ambijent.

Još jedno sećanje koje me vezuje za taj moj nekakav najraniji period tog mog života je čest odlazak kod rođaka na granici sa Bugarskom, to jest odlazak kod rođaka u Bugarsku, u Sofiju u Bugarskoj. Tako da sam u tom nekakvom najranijem detinjstvu jako brzo savladao bugarski jezik tako da sam i iz te neke perspektive saznavao nekakve druge, nekakva druga dešavanja koja su oko nas ili blizu nas, ali nisu nam baš tako bila dostupna.

Selidba mi je bila zanimljiva jer su tada moji roditelji kao i dan danas uvek voleli životinje i gajili životinje i tada kao i dan danas oni gaje nekakve kokoške i vole tu pernatu živinu. Sećam se da je tata na toj nekakvoj konjskoj zaprezi, u nekakvim sanducima spakovao gomilu kokošaka da i njih preseli u grad i da su se negde posle Livoča, to je jedno selo nadomak Gnjilana, uz brdo, toga se jako sećam dobro, da se nekako taj sanduk otvorio i da je gomila pilića iskočila, izletela iz tih sanduka i sećam se da je moj ćale nekakvih sat vremena, a možda i duže, vreme mi tada ništa nije značilo, jurio po okolnim poljanama kako bi pohvatao svu tu živinu koja nije možda ni želela da se iz sela preseli u grad.

Malo mi je iz ove vremenske distance ta priča mi je onako malo simbolična, ali eto, to je to ukratko. Detinjstvo u tom nekom periodu kako ga se ja sećam je bilo druženje. Vremena smo imali napretek na selu. Sa decom se je išlo skoro svake nedelje na nekakve izlete, išlo se na nekakva dešavanja u smislu druženja i to je to ukratko.

Nataša Govedarica: A osnovna škola?

Zoran Ristić: Pa kada smo se doselili u Gnjilane ja sam krenuo sa svojom rođenom sestrom u nekakvo predškolsko zabavište. Tako smo ga zvali, pa sam proveo tamo godinu dana i tu sam upoznao nekakvu drugačiju decu, decu koja su redovno nosila obuću, imali su nekakve patike, imali su nekakve sandale, nekakvu drugačiju obuću nego koju smo mi nosili na selu u tom, tom.... Uglavnom kada leto dođe na selu gde sam živeo uglavnom smo hodali bosu. I onda nekakva ta moja najranija sećanja su da sam se ja uglavnom jako brzo zbližio sa tom decom, združio i krenulo je nekako normalno druženje ali u potpuno drugačijem ambijentu i potpuno drugačijim okolnostima. Nismo više morali da se jurimo po livadama, po njivama, da nešto organizujemo nekakve fudbalske utakmice sa muškarcima. Da uzmemo dva kamena, postavimo na nekakvom livadčetu, baci se nekakva lopta i onda se za njom jurca po čitav dan.

U Gnjilanu je već postojala nekakva infrastruktura gde su mogli da se nađu nekakvi mali golići, gde je bilo ka kažem i nekakvih drugačijih sadržaja i uglavnom smo se družili po kućama. Osnovnu školu sam počeo davne 73. u Osnovnoj školi Vuk Karadžić u Gnjilanu gde je bilo na hiljade dece. Znači. I sećam se da je tada što se Srba tiče bilo četiri razreda samo u Vuku Karadžiću. Ja mislim da je svaki razred brojao negde preko tridesetoro đaka. Međutim prvi, drugi i treći razred nas je vodila učiteljica Mira Popović ali su nas stalno seljakali. Toga se ne sećam baš dobro. Da li zbog toga što je bilo malo zgrada, možda u tom trenutku, a ogromna količina dece pa su onda na početku svake školske godine verovatno škola ili uprava škole je pravila raspored zbog racionalisanja prostora.

Tako da sam prvi i drugi razred ja mislim išao u Vuk Karadžić školi u centru Gnjilana, a da sam posle toga išao u neku školu koja je bila malo, malo dalje od centra grada i da mi je to, već znam, da mi je to predstavljalo problem i da su me roditelji ili ispraćali ili dočekivali iz škole. Tu sam znači završio četvrti razred osnovne škole i to je bilo od 73. do 77. i onda smo nakon toga krenuli da tako kažem u više obrazovanje, a to je osnovna škola od petog do osmog razreda kada su nas ponovo vratili u školu Vuk Karadžić i tada smo trebali da učimo strani jezik. Od petog razreda se tada po nekakvom nastavnom planu počinjao da se uči strani jezik. Pošto mi u tom periodu nismo nikada imali profesora engleskog jezika, bila su samo dva strana jezika da su klinci mogli da se opredeljuju. Jedan je ruski, drugi je bio francuski. I ja se dobro sećam da je moj otac došao u razred u kojem sam ja bio prve četiri godine i tražio od razrednog starešine da me prebace iz francuskog odeljenja u rusko odeljenje. I dan danas nekad pomislim da li je to bio dobar izbor. Ja naravno nisam ni mogao da odlučujem.

A prvo sećanje za taj peti razred je bilo da je došao jedan dečkih čiji su roditelji radili u Nemačkoj i on je došao i nije znao ni reč srpskog. Znači on je rođen tamo, roditelji su mu bili gastarbajteri i on je seo u klupu pored mene. I dan danas to naše, u međuvremenu je završio Akademiju likovnih umetnosti, ali se dobro sećam da kada je seo pored mene da je čovek govorio nemački jezik. Nisam znao koji je to jezik ali nastavnik mi je ili neko od nastavnika mi je šapnuo: „Molim te Zorane on ne zna naš jezik, molim te povedi računa da eto on se malo bolje aklimatizuje i da se snađe na nastavi“. Ali posle nekoliko nedelja ja sam iz tog odeljenja otišao i prešao u rusko odeljenje, odnosno odeljenje koje uči

ruski jezik. Tako smo se tada i šalili između nas, vi ste Francuzi, a mi smo Rusi ili obrnuto. Tu su uvek postojala ta neka trvenja.

Tu sam završio osnovnu školu, da skratim, i nakon toga sam upisao tada opšte, kako se to tada zvalo usmereno obrazovanje, sada sam se setio. Usmereno obrazovanje u srednjoj školi u Gnjilanu koja je bila na samom izlasku iz Gnjilana. E tu su već došli neki novi drugari, neko novo društvo i tu sam učio nekakve dve godine neko osnovno usmereno, kako se to zvalo stvarno, ne mogu da se setim. Mislim da je to bila ona šuvareva reforma školstva, kao probno neko odeljenje i kad se sada vratim kroz taj period mog odrastanja bukvalno mislim da čitava ta moja generacija 66. uvek bila ispitna, opitna, eksperimentalna generacija u smislu hajmo da probamo pa kako bude. I sa tim prekidom nekakvog klasičnog školskog obrazovanja koje je vladalo do tih godina mi smo uvek nekako bili eksperiment. Ne samo mi, moja generacija. Tako je bilo u celoj bivšoj Jugoslaviji ta priča.

Nakon završetka druge godine ja sam upisao gimnaziju Zejnel Hajdini koja je bila pored te škole u Gnjilanu gde sam bio u biološkom smeru. Nekako u tim trenucima smatrao sam da bi bilo dobro da kroz nekakvo svoje dalje obrazovanje budem lekar ili stomatolog ili veterinar ili tako nešto. I sećam se da je to bila čak i želja mojih roditelja da ja nosim beli mantil, jer to je u malim sredinama uvek bio imperativ da dete roditelja, pogotovu prosvetnih radnika, mora da bude lekar. To je ajde da kažem nekakva viša stepenica obrazovanja i poštovanja i onoga što mala sredina može da ponudi. Ali tokom čitavog svog razvoja moram priznati da sam se ja bavio nekakvim sasvim drugim stvarima. Čitao sam stripove mnogo, čitao sam mnogo knjiga. Sa ponosom i dan, danas možda da ne budem preskroman imam ogromnu biblioteku koja broji negde oko sedam hiljada knjiga. I čitavog svog života ja sam bio bibliofil, voleo da skupljam knjige, voleo da ih čitam, da ih gledam, da ih dodirujem, da ih listam itd, itd.

Ono što je možda i bitno u tom nekakvom periodu u Gnjilanu nije postojao bioskop. Postojao je kao zgrada ali je 81. toga se lepo sećam, počeo je da se rekonstruiše, da se nešto adaptira u tom bioskopu. Ta adaptacija, ta rekonstrukcija tog bisokopa je trajala jako dugo. Do tada su u tom nekakvom bioskopskom repertoaru uglavnom su preovladavali nekakvi erotski filmovi koji su dolazili iz Švedske ili ne znam šta i realno tada sam bio mlad i ja niti sam smeo i da sam hteo da kao klinac odem da vidim nekakav takav film, znao sam da će se to čuti i onda mogu da dođem kući i da dobijem batine od čaleta, što ti tražiš tamo, a znam da su te projekcije u Gnjilanu tih 70-tih godina bile prepune. Vrtelo se po pet puta jedan isti film i ne znam, Švedanske na benzinskoj pumpi. Toga se sećam lepo nekakva laka erotska komedija koja je šest ili sedam ili čak osam puta išla dnevno i to je trajalo par meseci. I to je bilo posećeno redovno. E da, gledao sam naravno kao i sva deca i to su nekakva prva, nekakvi prvi kontakti moji sa filmom, gledao sam Sutjesku, Neretvu i te partizanske filmove koji su takođe dolazili, ali to smo išli kao grupne posete. Škola je morala da pošalje sve klince da gledaju Sutjesku, da gledaju Neretvu, da gledaju Valter brani Sarajevo, itd, itd i to su bili nekakvi trenuci opčinjenosti i mojim sa filmom i uopšte sa kinematografijom.

Pozorište nije postojalo, biblioteka je postojala u Gnjilanu koja je moram priznati koja je bila poptuno hermetički, ajde da kažem, zatvorena. Tamo je radio neki tip koji nije znao ni srpski i koji kada vi dođete u tu biblioteku da tražite neku knjigu, on jednostavno čuti, neće da vam pomogne pri izboru.

Imao je nekakvu pomoćnicu koja je znala srpski, ona je srпкиnja koja nije ni htela da se bakće time, tako da sam ja jedno desetak puta, ja lično imao kao klinac, imao problema kad hoću da uzmem nekakav magazin, nekakav časopis, a ne lektiru koju svako uzima. Ajmo Orlovi rano lete za šesti razred, pa ne znam Ne okreći se sine za sedmi razred. To je bilo obavezno, ali ako vi tražite nešto što vi u tom trenutku želite da čitate jer ste čuli, onda nije bilo nikakvih odziva da se pomogne u toj priči.

Jednom se sećam se da sam tražio pošto sam znao da imaju u svom da kažem, u svojoj arhivi ili šta li već, u svom bibliotečkom fondu da imaju časopise Politike iz ne znam 39., 40. i 41. godine, ni to nisam mogao da dobijem. Tako da sam digao ruke od biblioteke i rekao sam ja ću napraviti svoju biblioteku jer sam već imao mali fond nekakvih knjiga od svojih roditelja. E ja ću sad da napravim biblioteku, ne možete vi meni. Onda sam krenuo da naručujem knjige od raznih izdavača pouzećem. To je bilo tad. Popunite nekakvo pismo, nađete nekakav njihov katalog i onda ono što vas zanima vi pošaljete i za 15 dana vi dobijete naručene knjige na adresu koje platite uredno i onda popunjavate svoj bibliotečki fond. To je otprilike ono čega se ja sećam iz Gnjilana.

Ono čega se još sećam iz Gnjilana što bi bilo zanimljivo za vaše gledaoce, one koji će to gledati i videti ili slušati ili razmišljati o tome, sećam se da je to bilo bezbrižno detinjstvo, sećam se da je to bila jedna sredina u kojoj ste mogli da šetate, da se družite, mogli ste da budete da kažem bezbedni u svakom pogledu sve do 81. 81. je bila prekretnica u životima svih Srba na Kosovu i svih Albanaca na Kosovu i svih ljudi na Kosovu. Ja nisam puno znao o tome kao dete. Niko nas nije nešto puno ni, niko nam nije nešto puno pričao o tome.

Ja sam kao klinac bio znatiželjan pa sam svog dedu Bugarina smarao kako je bilo to za vreme Drugog svetskog rata, deda kako je to bilo u Sofiji. Pošto je moj deda tada bio u Sofiji od 41. do 44. pa sam i svog dedu odavde sa Kosova pitao često: „Pa deda kako je bilo za vreme rata i šta se to dešavalo za vreme Drugog svetskog rata” pošto je on, bio je učesnik toga.

Međutim o tim stvarima mi je više pričao deda Bugarin nego deda Srbin, tako da sa ove distance razmišljam zbog čega je on to tako. Uvek je bio da kažem malo tajnovit, skriven, hermetičan, zatvoren. Nije želeo da priča puno o tome, ali sam iz medija, iz štampe uglavnom tada pošto nisu postojale druge vrste medija osim štampe koja svakog jutra dođe nekakvim kombijem ili basom iz Beograda ili iz nekakvih drugih centara. I ja sam gutao te tekstove. Pogotovo tekstove iz oblasti kulture jer me je puno to interesovalo, ali kada vi uzmete tadašnje Večernje novosti ili Politiku i okrenete onda morate da čitate sve što stoji. Da, možda je eto zanimljiva priča za mene da me nikada nije interesovao sport. Znači nikad u životu nisam čitao ništa o sportu niti sam pratio sport, niti išta znam o sportu.

Tako da moj tata je kupovao godinama Večernje novosti, godinama sam ja samo čitao do onih strana za sport, a moj tata a i većina muškaraca je uglavnom okretala zadnje strane koje su bile pune, prepune novosti iz sporta i onda kretali ka onim prvim stranama gde je bilo politike i dnevne politike i toga svega ostalog. Eto to je ukratko to. Pokušavam da se setim nekih značajnih. Da počeo sam da pričam o toj 68. Ja o njoj ništa nisam znao. Znam da su tada bile nekakve demonstracije ali to sam saznao mnogo, mnogo kasnije u životu, naravno posle 81. i puno se je ćutalo o tome, puno.

Na Kosovu se uglavnom za ovih 50 godina koliko ja, malo manje od 50 godina koliko ja pamtim, o svim tim stvarima koje su nam se kasnije nakačile na vratove, ćutalo. To se uglavnom bacalo pod tepih. Uglavnom su mediji bili veoma zatvoreni na te priče i odnosi između dva naroda, većinska dva naroda ovde koji su bili su uvek tinjali. Uvek nekako su postojale su instance vlasti koje su znale šta se dešava na ovim prostorima a koje su uglavnom te informacije zadržavale između sebe i u okviru institucija koje su bile. To je Centralni komitet ili šta je sve tada bilo ovde kao izvršna vlast.

Sećam se da mi je tata uvek govorio: Sine pazi kad ideš ulicom ako bude nekakva tuča ili ako bude nekakvih problema skloni se. Uvek mi je govorio da moram da budem veoma pošten, častan, da poštujem sve ljude oko sebe, da se uredno javljam ko god da prođe ulicom i verovatno me i ta priča i dan danas prati jer sam tako vaspitavan i u svojoj sopstvenoj kući od svojih roditelja, tako da moram priznati koliko god to surovo zvučalo ili zvučalo montirano s moje strane ja nisam nikad delio ljude ni po naciji ni po veri ni po jeziku, nego sam delio na dobre i loše. I sećam se da sam do 81. čak u osnovnoj školi, dok sam još bio u osnovnoj školi imao par dobrih prijatelja Albanaca sa kojima sam igrao fudbal na male goliće sa kojima smo se družili. Gledali smo devojke po ... tada prva zaljubljuvanja zajedno, slušali smo istu muziku, gledali smo iste filmove. I kada vi odrastate u takvom miljeu gde tu nema nekakvih da kažem: 'e, ti si Albanac, a ti si Srbin i ja te mrzim zbog toga što si ti Srbin ili ja te mrzim zbog toga što si ti Albanac' - a komšije smo i provodimo zajedno vreme i jedem tvoje baklave kod tvoje mame, a ti dođeš kod moje mame pa ne znam jedeš bugarsku pitu. To je meni bilo tada stvarno nepojmljivo.

Drugi Deo

Zoran Ristić: Prva saznanja da smo mi različiti su za mene iz '81. Sećam se imao sam drugaricu koja je imala tatu koji je bio visoko pozicionirani čovek u MUP-u ili SUP-u tada. Ja sam došao da uzmem nekakvu svesku da prepisem zadatke ili nešto, Lela Pantelić se zove i ona mi je rekla ćuti nešto se dešava u Prištini. Šta se dešava, kaže tata mi nije tu već nekoliko dana, pozvali su ga na posao ali ni ja ne znam šta se dešava, ali nešto se dešava. I ja sam to primio kao informaciju u mom Gnjilanu se ništa nije dešavalo 81. godine, tada se ništa nije dešavalo.

Tada je bio april. Znam da je bilo lepo vreme i došao sam kod kuće i pitao oca šta se to dešava u Prištini. Ja nisam do tad ni išao u Prištinu niti sam imao ikakva saznanja o Prištini. Znao sam da je to glavni grad Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije i to je bilo za mene svo saznanje. Tako da posle nekog vremena smo saznali da se u Prištini dešavaju nekakve iredentističke, šovinističke ili ko zna kakve demonstracije i krenulo je da se između ljudi govori o tome. Jao biće da je to nešto slično kao 68.

Nataša Govedarica: Šta ti je tata odgovorio, jel se sjećaš kako ti je objasnio šta se to dešava?

Zoran Ristić: Pa, teško da mogu da se setim. Sećam se da mi je možda rekao: 'E, nije to tvoja stvar, tvoja stvar je da ideš da učiš i tvoja stvar je da i dalje budeš ono što jesi'. Ali nije on, ne samo moj tata. Ja sam pitao i neke druge ljude s kojima sam se susretao. Čini mi se da smo čak i nastavnike naše u

školi pitali šta se to dešava na Kosovu, šta. Sećam se da je tadašnja Televizija Beograd nakon par dana objavila nekakvu reportažu o tome i da smo svi u kući gledali to, nismo disali. Bili su neki snimci, toga se najbolje sećam. Snimak nekog čoveka koji je u tim demonstracijama bio učesnik da ga je policija dohvatila i sećam se da je snimatelj tada snimio nekakav rever na kojem se nalazila značka dvoglavog crnog orla i da mu je policajac to skinuo. Toga se sećam jasno kao da je od, kao da sam juče gledao. I sećam se naravno snimaka gde imate gomilu ljudi koji nešto trče i policija trči za njima.

Ja kao klinac tada ništa nisam znao šta bi to moglo da bude, zbog čega, šta se to dešava, u čemu je problem. S obzirom da smo kljukani tih godina da u Jugoslaviji sve funkcioniše, da se mi volimo, da mi radimo, da se spremamo da nikad neće biti rata, da se spremamo da će biti sutra rat. Toga se takođe sećam. I to je bila floskula koja se provlačila kroz našu televiziju koju smo pratili svakodnevno. Znači bratstvo i jedinstvo.

Tada sam prvi put posle 81. godine nakon tih demonstracija posumnjao u te priče. Ja tada već kao petnaestogodišnjak, četrnaestogodišnjak, tako nešto. To su eto otprilike ta neka najranija sećanja. Sećam se da je Gnjilane još i nakon 81. tada su krenule te podele konkretno. Te podele su baš počele da budu vidljive na svakom koraku. Podelio se korzo. Na jednoj strani su šetali Albanci, na drugoj strani. Pričam o Albancima koji su živeli u gradu jer ja opet ne delim ljude na ljude koji žive na selu ili ljude koji žive, žele da žive u gradu. Ali realno u tom nekom mom prvom sećanju postojala je velika razlika između urbanog stanovništva koje je raste, odrasta i vaspitava se ili obrazuje se u gradu ili onog koje dolazi sa strane i koje u tom nekakvom periodu počelo da puni gradove.

Gnjilane je još u tom periodu bilo veliki industrijski centar. Kako sam ja odrastao u Gnjilanu su se otvarale različite fabrike. Gnjilane je bio najveći industrijski i da kažem privredni centar na Kosovu. U Gnjilanu su postojale Duvanska industrija, veoma poznata i veoma značajna, Fabrika baterija. U Gnjilanu je postojala tekstilna industrija, u Gnjilanu je postojala Fabrika radijatora, u Gnjilanu su postojala 80-tih godina velika poljoprivredna dobra koja su gajila, toga se sećam dobro.

Tata je došao u Budrizi, a u susednom selu koje je imalo isturenu školu, a čiji je on bio radnik, nekako su našli odnekle, ne znam, doneli nekakvu kalifornijsku kupinu i to su zasadili na ogromnim prostorima da se naravno to bere, proizvodi, prodaje i da se od toga živi. Čale je bio moj oduševljen. Onda su tu istu kalifornijsku kupinu koja nema bodlji preselili u njegovo rodno mesto blizu Šilova, pa su zasadili tamo ogromne površine nekakvih poljoprivrednih dobara. Pa je 80 i neke godine, toga se jasno sećam, napravili su da kažem nekakve plantaže višanja, pa smo mi kao klinici iz srednje škole išli da to beremo i da to spakujemo i da se to odvozi da bi se to preradilo ili šta već.

Tako da Gnjilane je kao jedan grad koji se je veoma brzo ekonomski razvijao bio kao nekakav magnet za ljude profesionalce različitih branši, različitih profesija da dolaze i da se tu zapošljavaju, da zasnuju život, porodice itd. Tako da kažem to su isto nekakva moja prva sećanja iz srednje škole.

Nataša Govedarica: Krenuo si da pričaš o tom trenutku kad podjela postaje vidljiva.

Zoran Ristić: Da, da.

Nataša Govedarica: Kako to izgleda, kako to izgleda u tvom životu?

Zoran Ristić: Pa, evo kako to izgleda. Ja sam bio druga godina ako me baš pitate. Ja sam se, ja sam u mladosti krenuo, čak u sedmom razredu čuo sam za nekakve rok end rol grupe, za hevi metal muziku. To mi je ono bilo hevi metal, šta je to. Kao klinac krenem ja po tim kioscima. Tada je počeo da izlazi nekakav časopis koji se zvao Džuboks, mnogo pre mene i ja sam ga dobijao od nekih starijih drugara tu iz ulice. Čitao sam ali nisam puno razumevao šta je to, moram priznati. Tu su uglavnom pisali tekstove o muzici, o rok end rolu, o raznim dešavanjima u muzičkom svetu, naravno o tehnicu u muzici tako da nisam ja puno tu.

Krenuo je da izlazi Rok, možda se toga sećaš, nekakav časopis. Sa jedne strane onako pola časopisa, on je bio drugačiji malo formata malo nego ostali. S jedne strane je bilo stripova koje sam ja voleo, a sa druge strane bilo je bukvalno tekstova o muzici rok end rola. I počeo sam da slušam hevi metal muziku, došao sam nekako do prve ploče Ej si di sija [AC DC] i tu je krenula moja zaraza sa hevi metalom.

Slušao sam nekih desetak godina i tako sam se i ponašao i tako sam se i oblačio. Ne znam, šarao sam svoje majice, cepao sam jedan rukav, drugi je bio tu, na svom mestu, teksas jakna obavezna kao deo imidža, kao deo stajla i u razredu, ne u razredu nego u školi u koju sam išao snimim devojkicu koja je identična meni, sa dugom kovrdžavom kosom, zapuštena, apa-trapa stil kao oksfordski student, takođe u teksas jakni, teksas pantalonama, ali se je zvala Florijana. I ja se zaljubim u nju. I posle nekog vremena shvatim da je ta ljubav koliko god je to zaljubljujane može da funkcioniše iz više razloga. Čak mi je jedan drug Albanac u jednom trenutku prišao i rekao... Zorane, nismo mi izlazili nismo mi, samo je postojalo nekakvo obostrano šmekanje, jer ja sam bio to što je bila ona u albanskom odeljenu. A ja to što je bila ona u albanskom ja sam bio u srpskom, tako da je postojalo tako da kažem ajde to obostrano merkanje ili nekakvi pogledi koji eto u tim, druga godina, koliko je to, šesnaest godina života, šta je. Posle toga sam saznao da se ona izgubila, da je negde otišla i da nikad nisam ni čuo ništa o njoj niti znam išta o njoj. Ali sama ta činjenica da kome god je palo na pamet da se zaljubi u suprotnu stranu ili se zagleda u suprotnu stranu nije bilo preporučljivo.

To je jedan od, pitaš me, to je jedan od načina ili jedna od stvari gde se videla ta podvojenost da je počela ta, znači da se delimo, da se delimo na Srbe i na Albance. I za mene je bilo šokantno kad ti imaš jednu vrstu odrastanja zajedničku gde slušaš istu muziku, gledaš, čitaš iste knjige, ideš u bioskop, družiš se, razgovaraš o istim problemima i odjednom se to prekida. To se na neki način cepa. Ja ne mogu da kažem kad tačno, ali mogu da kažem da posle 81. kada sam ja počeo da saznam mnoge stvari, gomile informacija dolazi do mene, kada sam shvatio da to već nije ista priča, a živimo u istom gradu, da dišemo isti vazduh, prolazimo istim ulicama, ali ne govorimo istim jezikom i ne govorimo istim jezikom ali smo se sporazumevali i te kako jako dobro.

Nataša Govedarica: To me je zanimalo, kako je to razmišljanje izgledalo, ko je koji jezik učio?

Zoran Ristić: Uglavnom su Albanci učili srpski jezik i sva naša komunikacija je bila na srpskom jeziku, uglavnom. Mali broj Srba je želeo ili hteo ili mogao da nauči albanski jezik. Realno albanski jezik je za nas Srbe malo hermetičan, hermetičan, malo je težak jezik iako vi živite sa čovekom, komšijom koji govori taj jezik veoma je teško da se savlada. Mi smo učili albanski jezik u osnovnoj i srednjoj školi i ko je hteo mogao je da nauči makar osnovne fraze, makar osnovnu komunikaciju. Ali realno i vi dobro znate da je u tadašnjoj Jugoslaviji zvanični jezik i u vojsci i u policiji i u svim institucijama bio srpskohrvatski ili hrvatskosrpski. Tako da ne znam kako da vam kažem.

Ja znam da sam naučio makedonski tako što sam slušao Radio Skoplje. Radio Skoplje je bila jedna od najvećih stanica tada u mom nekakvom okruženju gde ja živim. Ja sam svake noći i svakog dana moja radio stanica je bila Radio Skoplje. Nakon nekog vremena dobili smo signal, ja mislim, ili je već postojao, toga se ne sećam ili mi je neko rekao, e imaš Radio Niš. Ja sam našao Radio Niš i Radio Niš je imao nekakve dobre programe sa tom nekakvom muzikom koja je mene interesovala i slušao sam Radio Niš, ali sam pravio kombinaciju. Tek nekih, 80. i neke godine sam počeo da slušam Radio Prištinu. Jer Radio Priština, koliko se ja sećam, iz tog perioda uvek je imala nekakve emisije iz oblasti folkloru ili je albanska folklorna muzika ili je srpska folklorna muzika. Realno mene to tada nije interesovalo, nisam slušao tu vrstu muzike tako da to je to.

Nataša Govedarica: Ali ipak si naučio nešto albanskog jezika?

Zoran Ristić: Da, pa, ja sam odrastao u ulici, moje prve komšije su bili Albanci sa kojima sam se ja družio, sa kojima sam igrao fudbal i naravno prvi kontakt sa albanskim jezikom je bio u školi ali i pored škole paralelno vaspitanje je ulica. Vi morate da se družite sa Samijom ili sa Avlijom koji vam je prvi komšija i kod koga nekad i pojedete neko parče pite ili pogače i sira i onda ajmo na fudbal, morate da čujete prve psovke, morate da čujete nekakvu atmosferu koja vlada u toj kući. Tako da ja i dan danas govorim albanski ali u smislu indijanskog albanskog zato što više razumem, jer sam rođen na ovom prostoru i naravno gledajući i slušajući muziku na ovom prostoru, gledajući televiziju ili družeći se sa ljudima koji govore taj jezik morao sam makar nekakve da saznam ili čujem.

Ali moram još nešto da kažem, to mi sad pade na pamet. Sećam se da sam imao druga s kojim sam završio srednju školu koji je isto živeo u Gnjilanu i pošto smo u petom učili, u četvrtom razredu osnovne škole smo počeli da učimo osnove albanskog jezika kao obavezan predmet i u petom razredu se sećam da je njegov otac došao i rekao je javno u školi da njegovo dete neće da uči albanski jezik. To je za mene bilo... Kako sad svi učimo, a on neće da uči. Zašto neće da dolazi na časove. Mislim da smo imali dva puta nedeljno albanski jezik kao predmet i možda jedan od problema zašto ogromna većina dece nije ni htela da uči albanski zato što i profesori tog albanskog jezika se nisu trudili da decu nauče tome. To je bilo kao izborni predmet ili kao obavezni predmet. U mom slučaju je bio obavezni predmet, vi ste morali da slušate to, to je bilo obavezno. Osnovna škola je bila obavezna.

Ali eto sad kad me već pitate, imao sam profesore latinskog jezika u srednjoj školi, Albanca, koji mi je tri godine predavao latinski i od koga sam naučio toliko o jezicima uopšte, ne samo o latinskom jeziku, da ja i dan danas smatram da je on zaslužan za dobar deo tog mog nekakvog poznavanja i hrišćanstva i svega onoga što je vezano za latinski jezik i latinske civilizacije, odnosno rimske civilizacije i istorije

nećete verovati. Inače je čovek završio romanistiku u Vatikanu ili Rimu. Nisam ga video 30 godina posle završetka srednje škole, a voleo bih da vidim čoveka. On je bio tako jedan fin, sjajan gospodin koji je kao mlad, svršen student došao. Ja sam bio u tom nekakvom prirodnom smeru i trebao nam je latinski. A pošto nije niko tad znao, mogao, nismo imali kadar on je nama predavao na srpskom, ali nam je predavao latinski jezik. To je jedna od stvari koja bi bila dobra da se spomene. I dan danas ga se setim kao jednog dobrog i marljivog profesora kome mnogo dugujem i za svoje obrazovanje i za tako...

Nataša Govedarica: Kad si završio srednju školu, šta si dalje radio?

Zoran Ristić: E, kad se završila srednja škola, znalo se. Za sve momke koji završavaju i koji se momče u osamnaestoj godini oni odlaze u Jugoslovensku narodnu armiju. Eto to je bila ona priča da svaki momak koji hoće da bude muškarac i da dobije tu inicijaciju muškosti mora da ide u JNA i da odsluži tu vojsku pa makar bio i kljakav i ćorav i sakat i grbav, ne dao bog, on mora da ide u vojsku. Jer to je u našoj, ja verujem i u drugim sredinama u bivšoj Jugoslaviji, bio nekakav imperativ, to je bilo pod obavezno. Joj, nisi služio vojsku, šta je s tobom, ti imaš neki značajan problem!?

Krenula je proslava tih ispraćaja. 85. Sećam se, kraj jula i početak avgusta, Gnjilane se treslo od ispraćaja u vojsku, takozvanu Jugoslovensku narodnu armiju. Moji vršnjaci su odlazili bukvalno od Slovenije do Makedonije, a i ja sam očekivao da će me negde poslati u takav nekakav prostor. Inače sam bio veoma mršav i tako ne znam ni sam. Nisam se nešto bavio sportom i verovatno sam ostao u takvom nekakvom, još neformirani muškarac. Dobio sam poziv, mislim da je bio 2. avgust, toga se dobro sećam, otvorio sam to jedno pisamce gde je pisalo vojna pošta ta i ta, Pančevo. Sklopio sam, stavio sam u plavu kovertu, vratio se kući, napravili smo ispraćaj, bilo je pijanka do zore.

Sećam se da su me strpali u autobus za Beograd i ja sam i ja sam u jutarnjim časovima hvatao nekakav autobus za Pančevo i obreo se u kasarni u Pančevu 4. avgusta davne 85. Strpali su me u nekakvu izviđačko- diverzantsku četu i to je bila nekakva elitna jedinica koja je tamo imala nekakve obuke. I tu je krenulo moje značajnije upoznavanje sa ljudima iz bivše SFRJ ili bivše Jugoslavije. Tu sam sreo Bosance, Slovence, Hrvate, Makedonce, Muslimane iz Bosne, Hrvate iz Bosne. I ono što je možda najznačajnije za mene gledajući sve one serije koje smo gledali, od splitskog Velog mista i Malog mista do slovenačke serije A šćuke nič pa nič [’Šćuke pa ni, šćuke pa ne’ je slovenačka humoristična televizijska serija iz 1980] i tako nekakvih serija koje smo gutali da ne pričam o hrvatskim serijama, o bosanskim serijama Koža ili Kože ili kako već, zaboravio sam i onda sam tu se sreo s gomilom dijalekata koje razumem i koji su mi jako bliski upravo zbog televizije.

Tako, bilo nas je 120 mladih vojnika, toga se sećam, koja su krenula u nekakvu obuku i tu su krenula prva prava prijateljstva, značajnija prijateljstva u mom životu. Dođete na nekakvo mesto, spusti vas neko i ostavi i vi se susretnete sa ljudima koji su iz različitih i socijalnih i ekonomskih i verskih i jezičkih sredina. E tu kreće prvo opipavanje ko ste, šta ste, kome pripadate, zašto pripadate njima, a ne pripadate onima i tu kreće preispitivanje i na kraju krajeva zaključivanje o svim stvarima kroz koje smo prošli u ovih nekoliko država u kojima sam i ja živeo kao i vi.

Nataša Govedarica: I onda dalje na Kosovo ili kako?

Zoran Ristić: Da, zaboravio sam detalj da sam posle srednje škole probao da upišem Medicinski fakultet u Prištini, nisam primljen. Da, to je možda zanimljiva tema. Tada je već počelo da se primećuje davne 85. Na proleće kada su se počeli da se pripremaju prijemni ispiti za fakultete [shvatate] kako država počinje da se raspada kada vi dođete na šalter da konkurišete sa veoma dobrim uspehom ili odličnim uspehom da upišete željeni fakultet i shvatite da ispred vas stoje vaši drugari koje roditelji drže za ruku i čekaju da prijave svoju decu na željeni fakultet. Ali ne stoje u redu, nego vode svoju decu za sobom. Ja sam se malo bukvalno izrazio, mada je bilo i takvih slučajeva da su neki klinici i stvarno dovedeni za ruku u nekakav prostor da bi upisali željeni fakultet. Ali vidite da po kabinetima ulaze ti roditelji, razgovaraju s nekim ljudima, smeju se, dogovaraju se. To sam posle video i tokom studija, ali dobro, sad to nije bitno.

Želeo sam na neki način da ispunim svoju želju, ali i želju svojih roditelja i probao sam da upišem medicinu, stomatologiju i veterinu. Veterinu sam probao u Beogradu, stomatologiju i medicinu u Prištini. Nisam prošao ni na jedan od ta tri fakulteta iako sam, čini mi se, dobar đak i vredan i.... Jednostavno bio sam ispod crte i onda sam došao kod svoje kuće nazad i rekao sam čaletu: 'Čale, neće, ne ide i ja idem svojim putem, doviđenja.' Šta je bilo. Ja sam predao kad sam podigao dokumenta sa Medicinskog fakulteta u Prištini, ja sam otrčao do Filozofskog fakulteta tada u Prištini i upisao odnosno predao dokumenta za prijemni. I otišao sam posle nekoliko dana na prijemni ispit, prošao sam i upisao sam književnost, uzeo indeks, vratio se kući i otišao u vojsku. U vojsci sam proveo 13 i po meseci i nakon vojske vratio sam se u Prištinu i počeo sa studijama Jugoslovenske književnosti i srpskohrvatskog jezika. Tako se je zvala grupa.

Ali hoću da ispričam jednu zanimljivu priču iz vojske. Možda će to biti zanimljivo. U vojsci sam, a vezano je za moj prostor, u vojsci sam sretao Albance iz drugih gradova koji su služili sa mnom vojsku. Između ostalog bio je dečkić mojih godina koji je završio školu negde na Kosovu i koji se zvao Afrim Konjufca, toga sećam jako lepo, koji nije znao reč srpskog jezika. I onda je kapetan, mislim da se zvao Tomić, rekao: 'Zorane, ajde ti budi sa Afrimom, jedan ispod drugog na spavanju, ali budi i sa njim tokom svih ovih [obuka] i probaj da makar malo razume i da savlada srpski jezik. Ja sam rekao naravno, zašto da ne. Ja sam se šest ili sedam meseci tokom obuke družio sa Afrimom i onoliko koliko sam mogao ja sam pokušavao da mu malo sa albanskog prevedem i da mu saopštim šta treba da se radi na srpskom. Naravno Afrima se sećam u sjajnoj toj nekakvoj priči. On je sjajan lik. Družili smo se i pričali i šalili se i radili ono što nam nadređeni kažu.

Završi se vojska, ja sam znao da je i Afrim upisao nekakav, mislim da je bio Poljoprivredni fakultet u Prištini i da ćemo se verovatno nakon vojske sresti u Prištini. I to se i desi. Bude neki novembar, decembar znam da je bilo hladno vreme. Ja sam negde pojeo neki burek i vraćajući se u stan u kojem sam živeo i sretnem Afrika. Ku je, Afrim? [Gde si – na albanskom] Kako si, zdravo, šta radiš? I on kaže: 'Imaš vremena da popijemo piće? Imam i odosmo mi na piće. Kaže: 'Zorane, hoću da ti kažem nešto. Samo sam hteo da ti kažem da sam ja sve vreme znao srpski jezik i da sam se pravio da ga ne znam samo da me ne bi u vojsci maltretirali i terali da radim stvari koje ne bih želeo da radim.' To je bilo za mene iznenađenje, odnosno prijatno iznenađenje. Čovek je jednostavno eto želeo, inače smo služili u

Pančevu veoma težak rod te vojske tako da je bilo puno posla i puno rada, svega i ja u neku ruku i razumem zašto je on želeo da se prikrije...[kao] da ne zna srpski jezik, da ne razume komandu koja je tada bila na srpskohrvatskom, da budemo realni. Tako da mi je ta priča ostala iz vojske i gomila nekih drugih priča.

Nataša Govedarica: Kako izgledaju tvoji studentski dani u Prištini?

Zoran Ristić: Nikako, teško. Ja sam trebao da stanujem u Studentskom domu. Probao sam znači 86., 7. i 8. To je skoro pune dve godine na studijama i hteo sam da stanujem u Studentskom domu, ali to je već druga priča. Nakon povratka iz vojske i sa mojim dolaskom u Prištinu ja sam već shvatio da ovde ništa ne valja, da se ovde nešto dešava i da sam hiljadu puta sebi postavljao pitanje ko je ovde lud. Ko koga ovde zeza, ko koga ovde, ne znam. Hiljade pitanja sam. Kad bih krenuo da razmišljam o tim stvarima to bi moglo da se kaže mnogo, mnogo više.

Živeo sam u neakvim iznajmljenim sobičcima. Nismo imali velikog izbora. Tada je Dom bio premali da primi sve zainteresovane studente na Prištinski univerzitet. Ja mislim da statistika je surova, ali kada bi sad možda pogledali te statističke podatke koliko je studenata studiralo na Prištinskom univerzitetu, to je bila ogromna brojka. E sad, mala Priština treba da smesti na desetine klinaca na različitim grupama, različitim katedrama koji treba da studiraju i koja treba da im ponudi neakve uslove. Uslova nije bilo, nikakvih uslova nije bilo. Znači bio si osuđen na svoj nekakav da kažem džep, na svoj nekakav budžet i da pronadeš svoj nekakav prostor koji ćeš redovno plaćati i sve ostalo što ide uz to i naravno ići redovno na vežbe, na predavanja i obavljati sve svoje dužnosti koje te čekaju na fakultetu.

Brzo mi se smučila Priština, Priština mi je postala tesna. Sećam je se kao: hladnu, sivu, prljavu, neosvetljenu, punu blata i prašine. Još kad krenu oni neki vetrovi najesen i zimu i kad krene sva ta priča puno pasa lualica. To su moje neakve impresije, iz tog perioda iz Prištine, i brzo sam se zasitio Prištine zato što je sve bilo prividno. Sve i fakulteti su bili prividni i život u Prištini je bio prividan, gomila policije na ulicama, to sam zaboravio da kažem. Redovno nekakva atmosfera kao i danas. Ja ne vidim nešto puno razlike za svih ovih 25 godina koliko imam poimanja o tim stvarima.

Stalno smo ovde u nekakvoj tenziji, stalno, stalno u nekakvoj životnoj teskobi da će nešto da se desi, da će neko nekome da uradi nešto ružno, nekakvo zlo. A da bi se to održavao kakav takav prividni, privid mira ili prividni mir, uvek je tu policija, uvek su tu neka uniformisana lica, uvek su tu neakvi ljudi koji kao dobri anđeli nadgledaju da ti ne iskočiš i preskočiš ivicu ili kodeks koji je neko zapisao. Neko ti je zacrtao da ti moraš od osam do devet šetaš na korzou i da posle toga odeš kući jer u devet ili deset počinje policijski čas. A to traje jako dugo, to traje predugo. Za mene...ja više i ne znam kako da se izrazim, za mene je to već nekakva uobičajena igra ludila. Uobičajena igra idiotarija koje me pritiskaju svih ovih pedeset godina.

Čitav svoj život znači od kako ga živim i od kako sam rođen uvek imam taj problem sa sobom da ne napravim ili da neko ne napravi nešto što će biti sa dalekosežnim posledicama. Ne pamtim da sam deset minuta bio opušten u prostoru u kojem sam rođen. Osim tog nekakvog, rekao sam, prvog

detinjstva kada sam bio dete. Ali od 70-tih godina kada je krenulo nekakvo to podvojanje i podela i mi smo vi i vi ste oni a svi smo mi ovi, strašno. Tako da govorim kao čovek koji sada samo žali svoje generacije i generacije koje su došle i posle mene i generacije koje će doći posle mene da smo hiljade tona energije, snage, ljubavi, nekakvih boljih stvari u životu potrošili na ono što nema nikakvog smisla, što nije ljudski. Znači na tenzije, na podele, na borbu, na strahove...

Na Kosovu je strah jedna od osnovnih ljudskih kategorija. Strah od svega, od nemaštine, od rata, od sukoba, od ekcesa i male i velike sadržine, tako da ne znam nekako, ne znam... nekako u celoj priči... već dugo pričam, pa sam tako... Meni je u celoj priči jako teško kad se setim da sam sve te dane možda mogao sadržajnije upotrebiti. Teško mi je kad se setim da sam i kao profesor u nekom periodu svog života u školi u kojima sam radio, po nekim školama, gledao tu decu sa dubokim žaljenjem i slušajući kako i gde oni provode svoje vreme. I trudio sam se da im stalno govorim da se okrenu nekim lepšim stvarima, da počnu da grade nekakve stvari koje će ostati iza njih, da kada oni odu, da kada mi odemo ne kažemo ili neko ne kaže: 'E, oni su proćerdali svoj život na podelu. Oni su svoj život upropastili na ratove, oni su svoj život upropastili strahom. Sopstvenim i tuđim strahovima, od nesigurnosti, od svega.'

Treći Deo

Nataša Govedarica: Sad kad smo tu kod manje lijepih i ljepših stvari, gdje će se pojaviti u tvom životu film i pozorište?

Zoran Ristić: Pa, gde će se pojaviti?! Pojaviće se tamo gde sam se i najmanje i nadao - na Kosovu. 88. Zasićen foliranjem, zasićen lažnim moralom, prezasićen strahovima, sumnjama, odlazim iz Prištine sa namerom da probam da upišem na nekakvom drugom mestu da nastavim svoje obrazovanje. Probao sam u Pragu na Filmskoj režiji i tada je to bilo po ključu, tih godina. Čitava Juga je imala nekakav sporazum sa Praškom akademijom sa FAMU u Pragu da se primaju ljudi po ključu. Dvoje ljudi iz Slovenije, dvoje iz Hrvatske. Sad napamet pričam, dvoje iz Srbije, jedan iz Vojvodine, jedan s Kosova, dvoje iz Makedonije i onda se stvaraju gore nekakvi kadrovi koje možda tada bivša Juga možda nije ni imala. Postojao je taj sporazum o studentskoj saradnji, kako već, učeničkoj saradnji sa Čehoslovačkom, tadašnjom Čehoslovačkom.

Ja nekako dođem do tog podatka i konkurišem ovde u Sekretarijatu, tada se to tako zvalo, Sekretarijat za međunarodnu saradnju i razmenu studenata sa namerom da upišem režiju, filmsku režiju. Zato što sam u nekom trenutku listajući biblioteku, Univrzitetsku biblioteku, ali ne onu glavnu, nego na fakultetu našem, posmatrajući knjižni fond, u nekom redu gore pri vrhu, video neku gomilu knjiga belih i pitam bibliotekarku šta je ovo, a ona kaže ma to niko ne pipa, to niko ne dira. Ja kažem, mislim Anica se zvala i kažem: 'Anice, daj mi merdevine!' I ja se popnem i počnem da vadim i tamo vidim filmska režija Bošković, Osnovi dramaturgije, ne znam montaža, ne znam ovo. Pa mogu li ja ovo da ponesem!? Kaže: 'Uzmi, to niko nije nikad dirao. Ja uzmem u svojoj sobi i krenem tu tako nešto da čitam i ukapiram da nije loše da probam pošto sam čitav svoj život čitao stripove, ovo ono i zanimao me film.

I odem konkurišem na Filmsku režiju u Pragu i odbiju me sa obrazloženjem da su te godine primili po ključu Patrisa Šalju na Dokumentarnu režiju, a na Filmsku režiju su primili gospodina Aleksandra Spasića, ja mislim iz Vojvodine. To je reditelj, mislim da se zove Spasić, to je reditelj koji nedavno je snimio ovaj film Šutka, možda ste gledali... I sa preporukom da ja sledeće godine konkurišem da će primiti Srbina sa Kosova. I ja kažem OK, dobro. Ja se vratim kući, nastavim svoje priče i u međuvremenu posle nekog vremena dobijem saopštenje ili obaveštenje iz Sekretarijata za razmenu studenata da je Filmska akademija FAMA u Pragu napravila nekakvu uredbu ili ne znam kako se to zvalo, mislim da čuvam to negde pismo, u kome sada svaki student iz Jugoslavije mora da plaća svoju školarinu i to je tada iznosilo 5 000 dolara, ako se dobije mesto. Ja taj novac nisam imao i otišao sam u Beograd i nebitno... Nisam više ni išao u Prag.

Rekoh, hajde da ja to probam da upišem u Beogradu. Otišao sam u Beograd i video sam da je to malo teže uraditi iz više razloga i rekoh da probam da upišem neku utešnu grupu i upišem Produkciju. Tada se zvala Organizacija scenskih i kulturno-umetničkih delatnosti. Prime me, počnem to da studiram, privedem to kraju, posle toga upišem posle diplomске na Filmologiji na istom fakultetu, budem godinu dana i to me nije nešto impresioniralo, teorija filma, istorija filma, estetika filma i upišem Filmsku režiju u klasi kod profesora Žike Pavlovića. Prva klasa, odnosno druga klasa koju je Žika primio u svom životu. To je bilo na Akademiji umetnosti Braće Karić. Proveo sam tu tri godine i onda ušao u tu filmsku produkciju i tu je krenuo da kažem već posle one Dramske akademije, državne u kojoj sam završio produkciju, imao nekakve svoje da kažem i radove. Radio sam, studirao sam pozorišnu i radio produkciju a više sam želeo da se bavim filmom i to je tako i bilo.

Više sam se družio sa kolegama iz filmskih grupa i radio na njihovim filmovima i sarađivao i glumio i ne znam šta i posle toga sam ušao, ovo je malo zbrzano. Onda sam krenuo i ušao u profesionalnu filmsku produkciju. Moj prvi film na kojem sam radio je film Nož Vuka Draškovića. A to eto sad povezujem kako je život čudan. 80-tih godina je taj roman Vuka Draškovića bio jako na tapetu i zabranjen i teško je bilo doći do njega. Ja sam nekako došao do te knjige, ispod ruke, neki moj drugar je to negde nabavio i koji je znao da ja gutam knjige i rekao: 'Ej, Zorane, imam neki roman neki Vuk Drašković, hoćeš da čitaš?'. Hoću. I moram priznati da je ta knjiga u tom trenutku 82. ili 3. kada sam je čitao možda napravila i otvorila vidike, da kažem vidike realno. Zato što o tim stvarima koje je Vuk Drašković tada dotakao nismo mnogo znali, nije se mnogo pričalo. Tek sa smrću Maršala i sa odlaskom njegove i politike i njegovih tih nekakvih stvari počele su lagano da izbijaju te stvari koje su nam bili repovi u prošlosti i koje ko zna iz kojih razloga nismo na vreme rešili, na vreme nismo sredili.

I eto desilo se da sam nakon petnaest godina od čitanja tog romana i učestvovao u snimanju filma na osnovu tog romana. Onda sam radio još neke filmove i radio na nekim filmovima i 99. dolazi ono što dolazi. Završili smo Nož sećam se toga lepo i trebala je da bude predpremijera i bila je predpremijera 22. ili 23. marta '99. Organizovana samo za uži krug ljudi i to se davalo ja mislim u Takvudu, tamo smo to gledali i mislim da je premijera trebala da bude 24. več, tako je bilo zakazano u Sava centru ili 23. To već može da se proveriti. Stvarno sam zaboravio. I kreće bombardovanje, kreće ludilo 99...

Četvrti Deo

[tehnička pauza]

Zoran Ristić: Pa, najtužniji događaj, jedan od mnogih tužnih događaja koji se desio svima nama je to bombardovanje. To na kraju krajeva počelo je 99. Svi to dobro znamo, ali se to pripremalo jako dugo. Mene bombardovanje zatiče u Beogradu. Tada sam živio na Vračaru u nekoj iznajmljenoj sobici i laganica se pripremao da radim neke svoje samostalne projekte. Bilo je tu nekoliko scenarija u opticaju i tada sa mojim snimateljem i sa mojim drugarima koji su bili upoznati sa tim projektima krenuli smo u potragu za producentom, ljudima koji će to nekako da finansiraju. Već su mediji počeli da bruje o tim nekakvim eventualnim NATO naletima, o kampanji vojnoj i politika je već nekih dobrih desetak godina pre toga preterano ušla u sve pore našega života.

Ja kad govorim o tome pre svega na onaj deo koji mene najviše interesuje a to je kulturni život. Kultura je postala politika, sve oko kulture je postala politika. Već dobrih nekoliko godina pre toga na mestima na kojima se odlučuje o kulturi i o kulturnoj politici uglavnom su se imenovali ljudi koji nisu imali nikakve veze sa kulturom, a to je i dan danas evidentno i koji se ne bave kulturom koji verovantno ništa i ne znaju o kulturi. I to je kompletno tu neku moju generaciju kolega, drugara i sa fakulteta i van fakulteta i iz branše i iz profesije jako iritiralo i jednostavno u nekom trenutku ja sam primetio da se većina nas koji nešto mislimo da znamo o tim stvarima ili se bavimo tim stvarima dižemo ruke u vazduh, da se predajemo. Jer kad izgubite veliku količinu energije, vremena da napravite nešto a to jednostavno da ne može da ispliva kao etablirana vrednost ili kao nekakav kulturni model ponašanja, vama jedino preostaje da se predate.

I kad je već počelo da se šuška o toj priči da će biti nekakvih vojnih udara na našu tada već skraćenu državu. Ona se skraćivala jako brzo tako da sama činjenica kad pogledam koliko sam izvoda iz matične knjige rođenih vadio iz svih tih godina i uvek kad vadim novi za nekakvu potrebu uvek stoji drugačiji grb i drugačiji naziv države u kojoj živite, shvatite da to jednostavno se izmaklo kontroli da to više ne može niko da kontroliše. Da čak i ta politička elita koja je sebe smatrala moćnom i da je držala sve konce vlasti u svojim rukama shvatate da se jedan po jedan končić kida. Jednostavno to više ne može ni da se kontroliše ni da se obuzda i ta nacionalna histerija, masovna nacionalna histerija tih 90-tih godina je bila nešto što smo se trovali svakoga dana.

Svakoga dana trovanje sa enormnom količinom otrova koje su nam ubrizgavali preko vida, preko sluha, preko hrane, preko bilo čega gde god da se vi pokrenete i gde god da se krećete vi uglavnom doživljavate trovanje koje toliko zatruje organizam da jednostavno vi ne znate, nemate uopšte pojam o sopstvenom razmišljanju, o sopstvenom mišljenju o bilo kakvoj stvari. Ekonomske krize, sankcije, ratovi, sukobi, demonstracije, uvek nešto na parče, nikad do kraja, promene vlade na svakih godinu do dve dana, promene ministara na svakih godinu do dve dana i jednostavno ja ne mogu da se setim neke individualne pojave koja bi mogla to da pohvata bilo iz oblasti kulture ili iz drugih oblasti, ne znam ekonomije ili ne znam.

I do poslednjeg dana barem ja mislim ljudi sa kojima sam se ja družio i sa kojima sam se viđao smo verovali da to bombardovanje neće ni biti, da je to samo pumpanje da kažem javnosti i demonstracija sile ili nečega. E kada je to krenulo onda smo shvatili da je vrag odneo šalu. Imali smo ta neka saznanja da je ta mala NATO kampanja bila u Republici Srpskoj i da se to desilo par dana i da je to završeno, bla, bla bla, ali stvarno nismo, ja barem nisam očekivao da će to biti takvog intenziteta na ovim prostorima. I kad se vi nađete na udaru bombi koje padaju od negde sa vazduha ili dolaze ko zna odakle onda tad shvatite da vam život ne znači ništa, da vam je život bukvalno bezvredan.

Ti nekakvi protesti protiv vladajućeg režima koji su trajali godinama, decenijama u Beogradu su bukvalno bili samo bacanje prašine u oči i međunarodnoj javnosti i medijima i svim onim televizijskim ekipama koje su godinama paradirale i dolazile na ove prostore da bi snimale balkanske narode koji eto nikako da se slože, nikako da se smire. I onda je došao veliki tata i rekao sad ću ja da podignem svoju ruku i udariću vas po čelu i vi ćete se smiriti i onako pojednostavljeno, baš pojednostavljeno.

Ne znam, ja nisam bio na Kosovu kada je počelo bombardovanje, bili su mi roditelji u Gnjilanu, živeli su tu i poslednji put sam se sa njima čuo negde početkom aprila i dobro se sećam da je 04. aprila 99. bombardovana Glavna pošta u Prištini, reketirana, da dobro sam rekao, reketirana je i nakon toga ja do kraja te kampanje vojne, do kraja bombardovanja, posle toga ja nisam imao nikakvih kontakata sa roditeljima koji su bili u Gnjilanu. Ja sam bio sve vreme na nekom šoru, nije ni šor. Kako se to kaže u Vojvodini neki salaš, na nekom salašu nekih 50-tak dana.

Tamo sam bio sklonjen i to je bilo mesto koje se zove Dobrinici blizu Buđanovaca i toga se jasno sećam kada je pao taj stelt, kada su ga oborili da sam u tom nekakvom improvizovanom podrumu bukvalno odskočio dva metra u vazduh. Sedeli smo, igrali smo karte da prekratimo vreme šta smo i mogli. Sećam se onda naleta nekih američkih činuka ili helikoptera ili čega, valjda su došli da spašavaju tog pilota. Sećam se da je dan ili dva posle toga neko tu iz sela pošto je bila potraga za tim pilotom doneo i pokazao nam gomilu stvari koje je taj pilot baca od sebe i oko sebe. Sećam se da sam čak i držao njegovu kacigu u svojim rukama, sećam se da sam navlačio njegovu rukavicu koja je bila jako mala, toga se dobro sećam. Sećam se da sam gledao neku kartu koja je štampana u sedištu NATO-a u Vašingtonu davne 95. Znači par godina, četiri godine ili pet godina pre toga gde je bilo sve lepo ucrtano i to sam bukvalno video na pola sata i to je nestalo. To je verovatno neko iz službi pokupio kasnije.

I da kažem to su nekakvi utisci iz tog prljavog bombardovanja koje te bombe nisu birale koga će da gađaju i koga će, gde će da padnu i ko će da se desi u toj blizini da strada. E onda je krenulo sa tim bombardovanjem to, taj nesrećni Kumanovski sporazum i niko ne shvata ni zašto je potpisan, ni kako je potpisan da li je nametnut ili nije nametnut, to se ne zna. I onda sam znao da to više neće biti isto. Tada sam već bio svestan da te priče koje servira albanska strana i te priče koje servira srpska strana da to više niko neće kontrolisati. Da će se oteti kontroli i da će kontrolisati samo jedna osoba ili više ili jedna strana bolje rečeno.

Moram da kažem da sam sve vreme pratio medije, različite medije i uglavnom su bili oprečni. I u tim situacijama realno ja priznajem nisam znao kome šta da verujem. Da li da verujem BBS-ju, da li da

verujem zvaničnim medijima Beograda ili da verujem zvaničnim medijima Prištine ili ne znam čega ili šta. Jednostavno sam se prepustio i rekao sam samome sebi da ovo što se sada dešava da to teško ko da će moći da ispravi. Da će proći možda godine i godine da bi moglo nešto da se ispravi po pitanju i tog nekakvog bombardovanja i tog nekakvog sukoba koji je tinjao.

Moram da pomenem da je uopšte mali broj ljudi u bivšim zemljama bivše Jugoslavije znao da su sukobi na Kosovu počeli mnogo ranije od tog bombardovanja. Par godina pre toga su se na ovim prostorima organizovale neke grupe vojnih jedinica koje su tu i tamo pravile nekakve incidente. Onda je tadašnja politička vrhuška Srbije poslala ogromnu količinu vojske i policije. I to ja, moje je skromno mišljenje da to niko nije mogao da kontroliše, ni iz komandnih centara i jedne i druge strane. Iz prostora razloga kad vi na jednom malom prostoru kakvo je Kosovo koje možete preći za nekoliko sati vožnje imate toliko količinu da kažem različitih vojnih organizacija, vojnih jedinica, teško je da je ko to mogao da kontroliše, bilo kako i to se otrglo kontroli kasnije nakon tih sukoba i evidentno. Zločina je bilo puno i svako je mogao da napravi zločin bilo iz koristoljublja, bilo iz nekih njemu znanih razloga tako da ta mučnina koja se normalnom ili poštenom čoveku javi posle toga je da kažem savim suvišna.

Toliko su ljudi oguglali na te priče da slušajući priče iz rata, a čuo sam ih na stotine i različitih i verzija i varijanti. Neke su bile pristrasne, neke su bile subjektivne, neke su bile ovakve ili onakve. Ja i dan danas razmišljam pa šta se to desilo na ovom prostoru. Ko je na kog prvi pucao, ko je i zašto prvi uputio bombu ili ne znam raketu. Mislim da se taj deo istorije i krije od nas ovde ili će se verovatno i obelodaniti kada će se reći e Pera Pera, Mika, Mika, Laza, Laza, Mahmed ili ne znam Jašar ili neko treći, ali krivim sebe možda zato što nisam bio u poziciji da odlučujem, krivim druge zato što znam da su bili u poziciji da odlučuju, ali nisu odlučivali nego su se prepuštali histeriji nacionalnoj, verskoj ili kako god hoćete. Glavni reditelji i scenaristi ovih ratova nisu ovde, ne žive ovde, ne znaju se sa komšijama, ne družu se, ne pričaju, ne govore sa komšijama. Oni žive ko zna gde i ko zna kako ali su ovu priču tako dobro osmislili da posledice cele te priče i celog tog filma koji je za mene košmaran, jako košmaran i dan danas svi dobro osećamo.

Nataša Govedarica: Da se vratimo na to kako te posledice utiču na tvoj život i tvoje izbore. Dakle, ti si 99. u Beogradu, počinje bombardovanje i provodiš vrijeme na salašu i šta se onda dalje dešava?

Zoran Ristić: Ništa, ja se početkom maja vraćam u stan moje bivše devojke i te neke zadnje dane bombardovanja provodim u Beogradu, da kažem u svim onim procesima nenormalnog života Beograda u to vreme, zamračivanja, sirena za uzbunu itd, itd, naleta raznoraznih avijacija, razno raznih aviona. U nekim trenucima samo čujete odjek nekakvih eksplozija sa leve strane, onda sutradan slušate sa desne strane, vi nemate pojma šta se dešava. Narod naravno gine, strada, nevin, civili, deca. Jednostavno dobijate, svakih par minuta vi dobijate različite informacije, drugačije informacije. Dobijate informaciju da se sprema velika invazija, pa vi o tome razmišljate, pa kopnena inicijativa, pa ovo, pa ono i onda u tim trenucima ludila više i ne mislite na svoj život kako sada da preživimo ovo ludilo nego razmišljate šta će biti ako stvarno preživim.

To se meni desilo par puta: ako preživim ovo bombardovanje šta ću posle da radim u svom životu. Jer kako smo dobijali informacije da se sve ruši oko nas i infrastruktura i putevi i mostovi i zgrade i

institucije i ginu ljudi, ginu ljudi koji eto su se našli na pogrešnom mestu u pogrešno vreme kod vas se nalaze nekakve grupe koje demonstriraju za mir, nekakve druge grupe koje demonstriraju za rat, nekakve treće grupe koje ko zna ko je poslao da štiti mostove svojim telima. Pa onda imate nekakvu grupu koja je antiratno raspoložena ali u pozadini stoji ko zna šta i ko. I onda u tom ludilu kažete OK ako i preživim videćemo šta će dalje da se dešava, šta nam je sledeće jer bobmardovanje je bio vrh komplet, po meni naravno, moje mišljenje, vrh jednog masovnog histeričnog nacionalno verskog ludila koje je vladalo na našim prostorima u tom vremenu.

Jer ako vi krenete da se pumpate i pumpate jedan entitet godinama trujete ga, trujete ga pa on ili će da umre ili da nestane ili će da proba da se podigne i bude još gori nakon izlečenja. To se upravo nama desilo. Mi smo se navodno izlečili, pomirili smo se sa Hrvatima, pomirili smo se sa Bosancima i onda u jednom trenutku svi narodi bivše Jugoslavije koji su mislili da će rat započeti na Kosovu, znači svi su to govorili uvek. Prvo ako i bude rata na Balkanu počće na Kosovu zbog Albanaca, a desilo se upravo suprotno. Ratovi na ovim prostorima su se završili na Kosovu. Što je takođe jedna od onih priča da ovde ništa nije sigurno, da je ovde na ovim prostorima je sve nesigurno i sve je tačno i sve nije tačno i cela priča Kosova, kao što ja često govorim, je laž, cela priča o Kosovu je laž. Istina ili prava istina o Kosovu je negde između i dok mi to nešto između ne počnemo da na neki način počnemo da obelodanjujemo, na neki način osvetljavamo, uvek ćemo imati taj problem i straha i nepoznanica i uvek ćemo biti kao nekakve guske u magli. Stalno ćemo imati problem, a šta je zapravo bila prava istina.

Peti Deo

Nataša Govedarica: Kad si se ti zapravo vratio na Kosovo?

Zoran Ristić: Ja sam se na Kosovo vratio krajem 2000. godine. Krajem 99. moji roditelji su došli u Beograd, našli smo se, čuli smo se konačno, bogu hvala živi su i zdravi tada bili i prodali su svoju porodičnu, odnosno našu porodičnu kuću u Gnjilanu i došli su sa tim novcem u Srbiju da spasu žive glave. Jer po pričama svojih roditelja, otac mi nije pričao puno o tome jer ne želi priče o tome, majka mi je pričala doduše na kašičicu, oni su čitavo bombardovanje proveli u Gnjilanu. Oni su u Gnjilanu bili do novembra 99. To je znači nekih šest meseci u tom ludilu, u tom haosu. Došli su sa namerom da se jednostavno skrasimo tu i da počnemo da vodimo ponovo jedan normalan život koliko to može biti normalno u posle ratnim ili post trauma... sukobima.

Kupili smo sa tim novcem od prodate kuće kuću na Avali i tu smo se smestili otac, majka i ja sa namerom da eto zaboravimo sve šta se to dešavalo na Kosovu, sve šta je bilo i ja se samo sećam imao sam jednu drugaricu i imam jednu drugaricu koja radi u Lazi Lazareviću kao neuropsihijatar i samo se sećam da mi je savetovala, jer sam je pitao šta sad kad moji roditelji dođu odozdo a preživeli su to šta su preživeli i maltretiranja i šikaniranja i svojevršno stanje jednog zatvorenog hermetičkog života. Samo se sećam da mi je dala savet da i dalje nastavim da makar još neko vreme da ih držim u takvom nekakvom strahu. Ja sam bio šokiran kada mi je ona to rekla. Kako da držim roditelje u strahu kada su došli iz jednog straha u nekakav duragačiji strah ali koji je mnogo blaži nego onaj iz kojeg su došli. Ona

mi je rekla da ako se desi da se oni odmah i brzo opuste da može da se desi da im srce ili nekakav drugi vitalni organ popusti. I sećam se da sam im tada govorio da je još opasno da se može desiti sve i svašta, da je dobro da su živi i zdravi, ali eto da su koliko koliko na sigurnom da će to eto proći i bogu hvala i dan danas su mi roditelji živi.

Otac se je vratio odmah na Kosovo jer je imao još par godina da radi u školi. Proveo je još jedno pet godina na Kosovu, u Budrizi tamo gde je i bio zapošljen i da je 2004. godine izašao u penziju i vratio se gore kod mame koja je bila sama i dan danas živi sa njom. I dan danas otac moj dođe ovde ponekad, dođe tako s vremena na vreme, pre svega zbog penzije, da vidi neke svoje drugare stare, da vidi mesto gde je živeo, gde je radio, ali moja majka koja je volela Kosovo, došla tu, udala se, izrodila decu sećam se i dan danas nekad joj kažem ajde dođi da vidiš gde ja živim. Ono što mi ona odgovori je za mene bolno a verovatno i za nju je: na Kosovo me možete odvesti, nemojte me voditi ni mrtvu. Znači sama ta jedna rečenice žene koja je pedeset godina svog života, rada, svega što joj se desilo u životu vezuje za ovaj prostor, kad ona to kaže, onda je to meni onako stvarno bolno. Žena koja je kada je došla na Kosovo nije znala reč srpskog, ali je onda deci predavala isti taj jezik, srpski, učila decu osnovnim, osnovama pismenosti, i kad ona to kaže da više ni mrtva ne želi da dođe na Kosovo posle svega šta je preživeli i doživela onda je to stvarno za mene neverovatna stvar, neverovatna stvar.

Ja sam onda, ja nisam ni znao da ću se vraćati na Kosovo. Ja sam se na Kosovo vraćao tri puta. Ovo mi je treći put i ostao. Vraćao sam se 92. kada sam diplomirao na Akademiji sa namerom da radim u Prištini. I tada sam 92. bio jedini diplomirani student sa Fakultetom dramskih umetnosti u celom pozorištu i radio sam godinu dana i pobegao sam krajem 93. iz više razloga.

Jedan od razloga je taj što nisam mogao da se zaposlim. U pozorištu posla za mene nije bilo. U Narodnom pozorištu u Prištini sam proveo skoro godinu dana i tamo kao jedinom svršenom studentu sa Fakultetom dramskih umetnosti iz Beograda nije bilo posla. Tako da je i to bio jedan od razloga zašto sam se ja vratio u Beograd. Tih godina je ponovo kretala ta priča oko demonstracija. Stalno neke demonstracije, stalno neki krvavi četvrtci, krvavi petci. Krvavi petak je sutra, krvavi utorak će biti u utorak. I ta presija da se svakog dana očekuje da se sutra nešto desi mene je i oterala tada sa Kosova. I taj krvavi četvrtak ili taj krvavi petak ja nisam dosad nikad ni doživeo kako, a možda ću i da doživim jer ovde ništa nije sigurno.

Nataša Govedarica: A onda 99. odnosno 2000. ipak odlučiš da se vratiš.

Zoran Ristić: Da.

Nataša Govedarica: Ili ne odlučiš? Kako se to desilo?

Zoran Ristić: Tada krenemo da snimamo prvi srpski horor film. To je bio TT sindrom. Radio ga je Zečević i pošto se Zeka i ja znamo sa Akademije, on okupi neku sjajnu ekipu mladih ljudi i napisao je scenario i kaže: 'Ajde očemo da radimo film. Nemamo budžet, nemamo ništa, ajde da ga radimo'. I ja naravno pristanem da ga radimo jer šta ću da radim u Beogradu u tom gradu ako sam čovek iz filma a da ne radim film.

Krenemo mi sa nekih 50 000 maraka, to se lepo sećam, koje smo dobili od nekakvog producenta koji je to ponudio, kao ajde evo neka kinta čisto za neke osnovne troškove. Naravno potpišemo svi ugovore ako taj film se završi i ako krene eksploatacija da se svi autori, autorski deo ekipe iz tog filma bude plaćen a i da ljudi koji rade na filmu budu plaćeni sa nekim honorarima. Naravno to se nikad nije desilo ali je bitno da smo mi dobra dva ili dva i po meseca radili na tom filmu i završili smo ga. Taj film je ugledao svetlost dana i išao je po festivalima i označen je kao prvi srpski horor koji je napravljen.

TT sindrom je bilo nešto poslednje što sam ja uradio i radio u Beogradu. Nakon toga sam uleteo u priču da nema posla, završio se rat. Ekipe televizijske strane koje su pratile sva ta ratna dešavanja i koje su angažovale nekakve spoljne saradnike i koje su dobro plaćali dnevnicama su otišle. I u jednom trenutku je nastao taj vakum, ništa se ne dešava. Da li je to bila ta nekakva perestrojka u svemu, pa i u kulturi.

Šta sad, idemo dalje, srušen je RTS, srušena je Bastilja, ne znam, srušene su još nekakve institucije. Gomila ljudi odlazi u tom trenutku. Gomila ljudi koja je videla da to više, da je to sve prevršilo svaku meru i da moraju da odu. I gomila ljudi kreće ka Americi, ka Nemačkoj, ka drugim zemljama Zapadne Evrope i jednostavno se ništa ne dešava.

Informacije koje dobivam sa Kosova su stravične. Prvih godinu, dve, stalno nekakva ubistva, nekakva kidnapovanja, stalno nekome nešto se desi i uglavnom taj prostor za mnoge nas, za mnoge od nas je ostao kao karakazan. Znači zabranjena zona, neću da imam nikakve veze sa Kosovom jer tamo se dešavaju ubistva, kidnapovanja i svašta nešto. Kad to ne može da spreči 150 000 pripadnika NATO snaga i ne znam koliko pripadnika policije i to je izmaklo kontroli. Počinju čistke, iseljavanja, spaljivanja, pljačke itd, itd.

U jednom trenutku u moj život se pojavi čovek koji je studirao u Prištini i kojeg sam poznao, studirali smo zajedno na književnosti i koji je izbegao iz Prištine i pojavio se odjednom u Beogradu. Pritom sam imao informacije preko medija da je bio predsednik Saveza studenata Prištinskog univerziteta, pritom sam imao saznanja da je bio aktivan u tim nekakvim političkim dešavanjima, i sretnemo se mi u Beogradu. I on kaže da se priprema dole formiranje nekakve radio stanice. Da je dobio informaciju tada od Srpskog nacionalnog veća da će četiri države pripadnice NATO snaga da uložne nekakav novac da se ta radio stanica na srpskom jeziku napravi, formira.

I krajem 2000. godine sretnem čoveka kojeg jako dugo poznajem pre toga u Beogradu. I on mi ispriča priču da treba da se formira nekakva radio stanica na srpskom jeziku u Prištini zato što su četiri države tadašnje. Ja mislim da je Amerika, Nemačka, Francuska i Švedska iz prostog razloga zato što Srbi prosto u tom nekakvom vakumu nisu imali nikakve medije, nikakve institucije koje bi obaveštavale javnost o dešavanjima na Kosovu, pokrenuli inicijativu da se ta radio stanica oformi, da se na neki način pokrene i krene sa nekim radijskim programom za početak, a sa namerom da se kasnije možda formira televizija a i nekakva vrsta štampanih medija.

Ja se odazovem tom pozivu i dođem ovde, vratim se. Ne znam zašto sam tada odlučio da dođem ovde. Jedan od razloga je možda što sam bio nesrećan kad sam odlazio 93. iz Prištine sa namerom da se više nikad ne vratim na Kosovo i tada sam čvrsto sebi obećao krajem 93. da stvarno više nemam namere da dolazim da imam ikakve veze sa Kosovom i sa ljudima na Kosovu i da radim bilo šta sa ljudima sa Kosova jer iz prostog razloga tada mi je verovatno prekipelo i bila mi je poslednja kap u nekakvoj čaši koja se punila, i te 2000. godine jedno dve ili tri noći nisam mogao da spavam pre te odluke i sećam se da sam tu svoju odluku kada sam saopštio roditeljima da želim da se vratim na Kosovo saopštio po prvi put onako tiho.

Nisam bio više onako mladalački energičan, čvrst u svojoj odluci, nego tiho sa strahom kako će to da deluje na njih, jer oni su došli odozdo, za mnom. Ja sam već pre toga živeo nekih desetak, petnaest godina u Beogradu i već stvorio nekakav krug i prijatelja i ljudi sa kojima sam se i viđao i družio i radio, stvarao. I sećam se samo izgleda i lika svoje majke kada sam to saopštio da je samo tiho rekla: sine to je tvoja odluka ako si čvrsto odlučio idi. Otac je bio a pri ori protiv toga i dan danas znam zašto. Iz prostog razloga bojao se da me ne izgubi ili da mi se nešto ne desi strašno.

I to je tako desilo se iznenada, brzo. Ja uglavnom kad se takve stvari dešavaju brzo i donosim odluke. Spakujem se i sa jednim koferom punim nekih svojih stvari dođem na Kosovo pod pratnjom, nekakav autobus je bio Nišekspreza koji je bio prepun nekih ljudi koji su dolazili ovde iz različitih razloga. Neko nešto da proda, neko nešto da završi, neko nešto ako stigne pokupi iz kuća svojih i ostavljenih stanova.

I taj put mi je bio nešto najkošmarnije što sam ja možda u životu pored nekih košmarnih stvari doživeo. U tom putu koji je trajao možda nekih desetak sati mi je prolazio čitav život koji je bio tada iza mene, a imao sam desetak mogućih scenarija u glavi šta mi se može desiti sa ponovnim povratkom na Kosovo koje nije bilo više isto. Kosovo na kojem su se govorili, na kojem se govorilo stotinak jezika, na kojem se našlo stotinak ili stopedesetak nacija, vera, religija, kultura i svega ostalog. Došao sam u Čaglavicu, upoznao neke klince koji su tu na brzinu okupljeni da se uče da budu novinari i bio sam nekih dva meseca smešten u manastiru Gračanica u jednoj od ćelija sa nekim ljudima koji su se tu trenutno zadesili ili su namerno došli.

Tu je bio sećam se nekakav Argentinac i koji je završio režiju u Prgu i koji je došao ovde da snima nekakve dokumentarne filmove i mi smo bili cimeri. Tu je bio nekakav lik iz Kragujevca koji je bio prevodilac. Tu je bio, ne mogu više ni da se setim svih tih likova jer mnogo je ljudi prošlo i kroz život i naravno kroz sve ono što mi se dešavalo i ono što sam radio. Ali taj Argentinac mi je bio onako jako zanimljiv lik jer on je iz Argentine i završio režiju u Pragu i živeo i radio u Pragu i radio je za nekakvu televiziju u Češkoj i snimao je nekakve dokumentarne priloge za Televiziju Prag ili Televiziju Češke, već sam zaboravio. Imao je nekakvu akreditaciju i on je mogao da se kreće. Bio je oženjen sa nekakvom srpkinjom i znao je da dobro govori srpski, neverovatno.

Tu sam proveo dva meseca u tom manastiru i svakog dana sam dolazio u Čaglavicu u tom nekakvom improvizovanom Domu kulture gde smo mi improvizovali nekakve studije, nekakve prostorije gde smo mogli da pravimo nekakav radijski program. Naravno to je počelo da se širi i to, taj radio koji se

zove KIM radio je bila jedna od prvih radio stanica na ovim prostorima koja se bavila informativnim programom gde smo mogli ljudima koji su ostali da žive ovde govorimo informacije sa terena.

Postojale su još dve radio stanice koje su bile muzičke i uglavnom su se bavile muzičkim sadržajima, ali to više i nije bitno. Tu sam proveo na tom radiju dve i po godine i kao i što biva u životu otišao sam sa te radio stanice ne svojom voljom nego su me jednostavno oterali. Jedan od ljudi koji je radio na toj radio stanici je tada bio monah i imao je visoki čin u Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

Ja kao čovek koji je duboko religiozan i duboko verujem mantiji, duboko verujem svojoj crkvi ja sam imao bezgraničnog poverenja u tog čoveka. Međutim ispostavilo se da je novac čudna priča i da novac menja i ljude menja i države a menja i kodeks ponašanja i svega. Oteran sam sa tog radija i na svu sreću danas sa ove vremenske distance kažem sam sebi hvala bogu da sam otišao odatle jer tu je bilo svega i svačega samo ne onog šta je trebalo da bude i ono zbog čega je ta radio stanica i napravljena.

Nakon toga sam dve godine bio bez posla. Tražio sam 2003., 2004. posao na sve strane. Znači bukvalno od međunarodnih institucija do ne znam čega. 2004. se zapošljam u jednoj srednjoj školi kao profesor srpskog jezika jer sam eto apsolvent na srpskom jeziku pa sam na osnovu toga primljen tamo da bih nekako preživeo.

2003. godine mi dolazi žena iz Beograda. Bukvalno dolazi ovde za mnom i ostaje ovde sa mnom, zapošljava se, počinje da radi u školi, u gimnaziji i lagano u međuvremenu ona i ja kao i svi ljudi ovde podjednako primamo i podjednako dobijamo različite udarce koji nam se nude na Kosovu. A ti udarci su uglavnom do pre par godina bili jako bolni, jako stresni.

Preživljavamo i 17. mart i preživljavamo i sve one situacije koje su se dešavale i na severu a uporno se osećaju i ovde i to jako dobro iako smo mi od Mitrovice udaljeni nekih 50-tak kilometara. I to je ukratko to. Ne znam šta bih još mogao da kažem o tom svom prvom dolasku na Kosovo osim da realno tih prvih par godina, a možda i malo kasnije važni lideri lažni nekakvi, da kažem, nametnuti političari iz naše i srpske zajednice su ovde pravili haos. I narod je bio obezglavljen, kao što je možda i sada.

Šesti Deo

Nataša Govedarica: Ako mogu samo da te vratim na tu 2004. Pomenuli ste da ste maltene možda svjedoci početka tih događaja. Kakvo je tvoje sjećanje na to? I kako ste zapravo da odlučili ostanete ovdje?

Zoran Ristić: Pa, to je opet taj inat, samo inat, neverovatna stvar. Ja sam protivnik inata, ali realno kad malo bolje sagledam situaciju i u mom životu ima puno inatskih odluka, odluka koje su donešene iz inata. Kome i zašto i dan danas nemam pojma. Što sam ja donosio odluku iz inata da ostanem na Kosovu kada sam mogao te 2003. kada sam završio tu neku misiju obrazovanja i vaspitanja tih nekih

klinaca koje sam na neki način vaspitavao i obrazovao da postanu nekakvi radijski ili drugi ili elektronski novinari.

Što sam ja ostajao dalje!? Ostao sam bez posla, ostao sam bez igde ičega, nisam imao nikakvih izvora prihoda za život, što sam ja ostajao ovde, a pritom i za sobom dovukao još jedan kamen oko vrata, a to je Dragana. Šta mi je to trebalo u životu!? Mogao sam da spakujem ponovo ta dva svoja kofera. Pošto kada sam došao imao sam jedan, a za te dve ili tri godine napravio sam sebi još jedno koferče i da se vratim lepo u Beograd kod svojih roditelja i da tamo započnem ponovo ili da nastavim ono što sam tamo započeo. I dan danas ja nemam pravog odgovora šta mi je trebalo da ostanem na Kosovu. Ja sam još uvek ovde i ostao sam ovde. Ja ovde i živim i radim i stvorio sam ovde nekakav i krug ljudi sa kojima se i družim i viđam, ali sam stvorio i nekakve profesionalne reference koje me zadržavaju ovde.

Ne znam, pitanje je sjajno, ali svaki čovek, barem ja mislim da svaki čovek na ovom svetu ima nekakva pitanja na koja ne može da da odgovor koliko god da se trudi. Postoje možda različiti nivoi tog odgovora. Ostao sam, tu sam i nadam se da ću i ostati. Nije to inat samome sebi, to je inat nekome, možda je to jedan od razloga. I upoznajući ljude koji su ostali ovde nakon svega, svih dešavanja, upoznajući njihove želje, živote i sve ono što ih okružuje to je možda bio jedan od razloga zašto sam ja ostao ovde.

Kultura kojom se ja bavim je potpuno devastirana ovde. Tih godina znači sve što je pripadalo mom narodu je nestalo. To su pozorišta, to su galerije, to su domovi kulture, to su biblioteke. Džaba vi imate ogroman bibliotečki fond u Univerzitetskoj biblioteci kad to nema ko da čita. To je poražavajuća, da kažem, priča za mene i to je možda jedan od razloga zašto sam ja ostao. Ja priznajem da nisam za ovih petnaest godina nikad ušao u Univerzitetsku biblioteku u Prištini iako znam da tamo ima ne znam koliko hiljada naslova na mom jeziku, ali svaki čovek na ovom svetu ima misiju i tu misiju, ako je dovoljno lud ili ako je dovoljno uporan, može da ostvari.

U jednom trenutku sam ja u razgovoru sa decom kojima sam predavao predmete po školama shvatio da je moja misija da tu decu koja žive u ruralnim sredinama probam da na neki način oplemenim, da na neki način im pokažem te mnogo lepe stvari u životu kojima se oni mogu baviti u životu, pre svega na polju kulture. Jer to je pre svega moja misija. Sad zamislite taj period kada je internet ovde bio u začetku. Internet nije postojao. Počeo je da se javlja negde 2001., 2., a nije postojalo ni bioskopa, nije bilo, ja mislim da u tom periodu nije bilo ni televizije. Ko je imao satelitsku antenu i onaj veliki tanjir, on je mogao nešto da gleda.

To je jedan od razloga zašto sam ostao, to je jedan od razloga zašto eto uporno istrajavam u tome da toj deci kojoj je otrgnuto detinjstvo, ne svojom željom, ne njihovom željom, na neki način nadomestim to detinjstvo time što ću im govoriti da postoje neki lepi filmovi, time da postoje negde neke lepe knjige koje moraju da pročitaju ili koje bi trebalo da pročitaju, da postoje stvari u svetu, a možda i u njihovoj blizini koje oni ne primećuju i pored kojih prolaze, a ne primećuju ih i ne vide, a trebalo bi. Zato sam ostao da im ukazujem na to i da im uveravam da se vaspitavaju na primerima dobre književnosti, kvalitetne književnosti, lepe književnosti, na primerima dobrih i lepih filmova, na primerima nekakvih slika koje neko stvara samo za njihove oči i tako dalje.

Nataša Govedarica: Rekao si sad da u nacionalnu biblioteku ne ideš, ali znam sigurno da u pozorište ideš u Prištinu.

Zoran Ristić: Da, da, pa to je znaš kako. Nije to ono što je tražim od pozorišta i očekujem da samo ja idem u pozorište. Ja odlazim u pozorište kada čujem da ima nekakva predstava i stvarno uživam kada uđem u pozorište iz više razloga. Smatram sebe nekako kao da sam u kući svojoj. A pošto čovek koji sedi non stop u svojoj kući verovatno mu dosadi pa kaže hajde da nađem neku drugu kuću.

Moja druga kuća nije kafana, jeste u tom nekom dnevnom smislu. Imam nekakav ritual već nekih petnaest godina da odem i da popijem jutarnju kafu u kafani i večernju, odnosno predponoćnu, pred padanje mraka, ali pozorište koje postoji na pet kilometara odavde je moja nekakva, ajde da kažem, nekakav ventil gde ja odem i pogledam nekakvu predstavu i vidim se sa ljudima sa kojima se razumem, sa ljudima koji isto razmišljaju ili slično razmišljaju kao i ja.

U tom mraku te sale kad izađe glumac i krene na albanskom kojeg ja ništa ne razumem zato što je to albanski književni jezik, ali otprilike znam šta me očekuje, to je jedan možda i od razloga zašto idem i gledam te predstave. Naravno kad god čujem da dolazi neka predstava koja je na mom jeziku, tek tada hoću da odem u pozorište i uživam jednostavno. To je možda jedini izlaz stvarnosti koji me eto ovde drži.

Ali kao pandam toj priči ja sam napravio svoje pozorište jer u trenutku kad nemate nikakav kulturni sadržaj, a bavite se tim ili želite da se bavite time pa onda kažete pa daj da ja to napravim sam, možda će to i nekako funkcionisati. Tako da se i rodila ta ideja da se napravi jedno omladinsko pozorište koje sam ja nazvao Geto i koje funkcionise već 11 godina na ovim prostorima i to je po meni jedan od najvećih kulturoloških fenomena kod Srba na Kosovu.

Sad je to malo neskromno, ljudi su sujetni i egocentrični ali da ne zvuči to tako ali sve što je postojalo do 99. ali da se bavilo nekakvom promocijom, nekakvim srpskim kulturnim miljeom je nestalo, nestalo. Jednostavno ili se preselilo ili se dislociralo ili šta li već kako zovu to moderno. I onda sam ja rekao pa dobro ja ću da napravim jedno pozorište, to mi je životna želja, završio sam Pozorišnu akademiju. Hajde da neka iskustva koja sam stekao u radu i u saradnji sa profesorima svojim, sa nekim svojim kolegama, da probam da napravim ovde.

Prvih četiri ili pet godina ogromna većina ljudi ovde je smatrala da sam ja nekakav ludak, da sam ja nekakav idiot. U tom periodu su ljudi ovde uglavnom razmišljali o životnoj egzistenciji, kako samo izdržati sve ono što nam se dešava na Kosovu a tamo neki ludak reditelj hoće da napravi pozorište i hoće da sa tim pozorištem putuje, hoće da promoviše to pozorište. To pozorište je napravljeno tako, iznenada.

Došla su dvojica klinaca nakon onih poznatih sedamnaestomartovskih dešavanja sa željom i sa namerom da nešto rade, da se nečim bave. Klinci su bili u srednjoj školi. Bili su u premišljanju da li da nastave školovanje i da odu sa Kosova u Srbiju ili da ostanu ovde. I šta ako ostanu ovde, ovde osim

dnevno nastavnčkih obaveza u školi nemaju nikakvih drugih sadržaja. Ja sam im predložio ajmo momci skupite ekipu klinaca da napravimo nekakvo pozorište, da napravimo nešto gde ćemo da se družimo, neki kutak gde ćemo da razgovaramo, pričamo i da nešto stvaramo. I tako je nastao Geto.

Geto je nastao bukvalno iz besa i iz, kako da se izrazim, iz straha da ne umremo, da ne nestanemo, a da nismo ostavili nikakvog traga da živimo ovde. To je možda jedan od razloga. Klinci su posle nekoliko dana došli i rekli su imamo još neke drugare s kojima smo pričali, hoće oni to da probaju i tako smo krenuli da se družimo. Napravljena je audicija, došlo je dvadesetak klinaca. Od njih je tu petnaestak ostalo pet godina, napravili smo gomilu predstava, sada mi je izašla šesta generacija sa kojom sam radio i sa kojom sam stvarao. Za neko vreme ću primiti sedmu generaciju klinaca i to je to.

Geto je Teatar Geto je napravio preko trideset premijera do sada, oko stotinak repriza. U trenucima i u vremenu kada je kultura bila na 115-hiljaditom mestu ovde u srpskoj zajednici. Kod Srba kulturom niko nije želeo da se bavi, to ih nije interesovalo. Ne u tom smislu. Interesovalo ih je da nađu nekakve pare negde i da plate nekom pesniku ili da plate nekom slikaru ili da plate nekom koncertnom pevaču da dođe i da održi to što ima i da ode kako je i došao. Ali da se bave savremenim stvaralaštvom ili negovanjem nekakvih kulturnih stvaralaštava ovde, toga nije bilo. Bogu hvala sada ima.

Sada se vraćaju nekakvi kulturni. I institucije kulture i kulturni poslanici koji pokušavaju ovde da uspostave nekakve, da kažem nekakve kulturne standarde, ali u tom trenutku razmišljati o tome i praviti nekakav kulturni čošak ili ugao bilo je suludo. I nakon svega ja mislim da je to nešto najbolje šta sam u životu uradio. Pored nekoliko filmova na kojima sam radio, pored nekoliko knjiga na kojima sam radio, pored nekoliko da kažem profesionalnih pozorišnih predstava na kojima sam radio meni je Teatar Geto, mislim da ću umreti sa Teatrom Getom kao jednom od najznačajnijih događaja koji su mi se u životu desili jer su kroz taj teatar stotinak klinaca. I sama činjenica da su mi ostavili deo sebe i ugradili ga u meni i u mene i da sam ja ugradio deo sebe u njih je za mene nešto što eto, to sam ja. To su oni to sam ja.

Ja obožavam da se hvalim kada pričam o tome, kada, možda može da zvuči i neskromno, baš me briga, baš me briga jer i ta deca su doživljavala različite priče od svojih roditelja i od sredine u kojoj žive da je to bezveze, bezazleno, da je to glupo, da je to ludost da odlaze posle škole u nekakav Geto i da nešto rade, a onda kad čuju da smo napravili predstavu i da sa tom predstavom idemo na nekakav festival, e onda je to ono što sam ja onako, onda uživam u tim pobedama slatkim. Tada ćutim, a do tada malo galamim i ljutim se, nerviram se i na sebe i na njih i na njihove roditelje tako da eto. Geto postoji, sjajna je priča i ja slobodno mogu da kažem i nek se ljuti ko god hoće. Ovde se svi neki stalno nešto ljute, pa i ja se često nešto ljutim na razne priče.

Geto je nešto najbolje što se desilo na Kosovu. Geto i Teatar Geto je primer dobre, dobre priče koja se dešava na Kosovu. Možemo mi da pričamo postoje druge priče, izgradnja kuća, stanova, puteva, ali tu je velika lova u pitanju. Vi kad imate veliku lovu, vi možete da radite šta god hoćete. Možete da ostvarite sve svoje snove. Vi kad nemate ni jedan dinar u svojoj kasi ili nemate ni jedan evro, a vodite nekakvu priču u koju verujete i koja vas održava. E to je za mene dobar primer nečega što se stvara dobrom voljom i željom i naravno i naporima, energijom i svega onoga što dolazi uz to. Jer Geto je

jedina možda institucija na ovim prostorima koja nema podrške, i to hoću da kažem, ni od koga, ni od koga. Znači ni od zvaničnih institucija Kosova, ni od zvaničnih institucija Republike Srbije, ni od stranaca, niti od koga.

Lako bi bilo Teatru Geto kada bi imao tri kazana puna novaca ili puna budžeta kako to zovu ili donacija. Sad tri kazana, jedan je kosovski, jedan je srpski, drugi je stanački ili stranski ili kako se to kaže od stranaca. Vi sad hoćete da pravite nešto i vi zavučete ruke u taj jedan kazan pa kažete napraviću sad film o tome, a iz sledećeg kazana ću napraviti pozorišnu predstavu, a onda ću iz ovog kazana sve to da smučkam, da napravim i biće super gledljivo, doći će ogromna lova, desiće se nešto. To je Teatar Geto.

Ja bih hteo nešto da kažem o toj saradnji, da li je to tebi interesantno. Malo sam preskočio nekakve stvari iz svog života po Beogradu i to ali to mi je stvarno davno prošlo vreme. Mogu i o tome da pričam. Ne znam koliko je to interesantno za priču jer ovo je ipak priča vezana za Kosovo. Probao sam par inserata da dam ono čega se najbolje sećam iz 70-tih godina iz 80-tih godina ali ne znam koliko je to bilo efektno.

Nataša Govedarica: Mi smo zadovoljni sa ovim šta si s nama podelio. Ako ima eventualno neki detalj koji se tebi čini važnim, za tvoju priču, za istoriju, slobodno ga podijeli, ako ne...

Zoran Ristić: Evo hoću, čak sam i priču napisao o tome. Moje skromno mišljenje je da je jedan od najvećih problema na Kosovu inat, inat. Taj prokleti balkanski inat i od kako postojim stalno se neko nešto inati i stalno nešto radi iz inata. Pa eto i ja radim neke stvari iz inata. Ja to i priznajem. Ali taj neki moj inat pokušavam da kanališem da to bude kreativni inat, da to ne bude inat koji ću ja terati nekome da bi nekome naškodilo ili napravio zlo. Moj život zadnjih petnaest godina se uglavnom bazira na druženje i na odnos sa mladima, sa decom pre svega. Ja ih zovem decom ali nisu baš deca. To su srednjoškolci koji stasavaju i za koje se iskreno nadam da ćemo im ostaviti ovaj svet ali se bojim da im ga nećemo ostaviti ni malo ni boljim ni srećnijim u kojem sam ja živeo. To je taj strah koji postoji u meni.

Ja verujem postoji i u svim normalnim ljudima koji razmišljaju šta će ostaviti svojim naslednicima i svoj deci koja će ostati posle nas. Ako im ostavimo samo te strahove i ako im ostavimo samo taj nekakav inat koji teramo decenijama unazad jedni drugima i koji nikako da suzbijemo u sebi. Ne tražim ja od ljudi da misle kao ja, ne tražim ja od te omladine i od te dece da budu drugo ja. To je strašno. Svi uglavnom imaju projekciju da svi na ovom svetu moraju da žive kao ja. Znači uvek je taj subjektivni faktor u prvom planu.

Ja sam čitavog svog života se trudio da kod dece razvijam stav i mišljenje. Sopstveni stav i sopstveno mišljenje o svemu. I nikada nisam insistirao da deca ili da mladi misle kao ja i da rade kao ja. Uvek sam kod njih pokušavao da podstaknem tu slobodu mišljenja, tu slobodu razmišljanja, tu slobodu odnosa prema životu, prema umetnosti pre svega, prema kulturi pre svega. Jer ako vi usađujete u mladom čoveku mišljenje koje vlada u vašoj glavi verujte neće biti srećni u budućnosti. Nema je ni sada, to

vidim svuda oko nas. Kako možemo da očekujemo u budućnosti da bude nekakvog srećnijeg života, nakakvog mirnijeg, harmoničnijeg, zadovoljnijeg života. Neće ga biti.

Ono što mene najviše boli u celoj priči, jer poznajem nekih petnaest generacija nekih klinaca koji su sad već i odrasli ljudi i rade nekakve poslove i imaju svoje porodice, je da se uglavnom žale na ta usiljena i usađena tuđa mišljenja, tuđe stavove, tuđa razmišljanja, tuđa iskustva. Pa ne može mladi čovek da ima moja iskustva kao životno iskustvo ako ga ne doživi sam. To uglavnom oni dobijaju u školama, to uglavnom dobijaju oni i od svojih roditelja.

Najveća greška naša u obrazovanju i u vaspitanju, vaspitanje se dobija od roditelja, obrazovanje od profesora, je to što mi hoćemo da imamo slike i prilike sebe u našoj deci što je potpuno pogrešno. Potpuno je pogrešan i način i pristup i vaspitanju i obrazovanju. Postoje pojedinačni primeri ili slučajevi nekakvih profesora koji imaju taj pedagoški, taj psihološki momenat u svom radu sa decom pa se to da i videti naravno kasnije u daljem sazrevanju tih mladih ljudi. To verovatno i klinici prepoznaju u meni i zato me valjda i prate.

E najsrećniji je trenutak u mom životu kada ukapiram da me je neki klinac pretekao, da je neki klinac otišao malo dalje od mene i da me je ostavio iza sebe. Nisam nikada govorio pratite me ili budite iza mene. Uvek sam govorio pratite me i onda nastavite dalje. Na desetine dece koja je prošla kroz Teatar Geto to je moja najveća satisfakcija, su sada po različitim medijima, rade različite poslove kao urednici, kao novinari, kao snimatelji, kao montažeri, kao spikeri itd. Dosta njih je završilo neke fakultete i rade sa ljudima kao lekari, kao stomatolozi, kao ne znam. Gomila dece, nekoliko primera je završilo Političke nauke ili Pravni fakultet ili Ekonomski fakultet i rade te neke vrste poslova opet sa ljudima. Ali opet ću da budem malo neskroman.

Najdraži su mi oni klinici kojima sam ja usadio to nekakvo seme da krenu nekakvim umetničkim zanimanjem. Jedna od njih je dete iz Dobrotina koje je bilo pet godina član našeg pozorišta i još uvek je i potpuno me sludi da će celog svog života bez obzira kakva god njena profesionalna karijera tekla u daljem životu uvek biti član Teatra Geto. I to me onako uvek, uvek oraspoloži i mudro ćutim. Posebno mi je zadovoljstvo kada dođe dan i trenutak da oni završavaju svoje osnovno i srednje obrazovanje i da krenu dalje sa svojim školovanjem i obrazovanjem kada kažu da hoće da probaju da upišu nekakvo umetničko zanimanje. To me tek posebno, da mi nekakav elan u krilima da ih ja raširim i da im kažem OK to je super a koja je budala kriva za to. A onda dobijem informaciju da nisu prošli, da im je jako žao ali da će se vratiti u nekakve normalne stvari i da će upisati nekakav normalniji fakultet.

Tako da ne znam šta da vam kažem. Posebno zadovoljstvo u celoj toj priči je da mnogi ne veruju u ovu priču, a samo postojanje dece koja se muva i koja prolazi kroz Teatar Geto ih demantuje u toj priči. Ne znam, svaki trenutak energije koji sam im uložio vraćen mi je stotruko, stotruko. I ne samo stotruko vraćen kroz bilo kakav materijalni dobit ili korist, nego jednostavno to nekakvo duhovno smirenje koje ja imam kada čujem da dete koje poznajem jako dobro, sa kojim sam delio sve njegove probleme tokom odrastanja od onih životnih u porodici, do onih ljubavnih, prvih zaljublivanja, poljubaca ili ne znam čega, pa do onog trenutka kada kažu ou ja sam sada punoletan, ja odlazim iz svoje kuće i ta priča da saznajem da će sami kreirati svoj put mi je potpuno jednako zadovoljstvo koje

ne mogu da opišem. Stvarno trudim se sad da nešto kažem o tome ali njihova lica i njihov odnos prema toj priči mi je sasvim dovoljan. Ja ne moram ni da čujem ništa od njih ako pogledam ja znam da sam u pravu u toj priči kad oni krenu svojim putem.

Nataša Govedarica: Hvala ti.

Zoran Ristić: Hvala vama. Mogao bih još nešto da kažem ako smatraš da je to ono što sam ja mogao da kažem o sebi mada nivoi su različiti. Ima puno stvari koje smo preskočili i koje smo eto zaobišli, a bile su značajne. Ta cela priča vezana za ovu usmenu istoriju Kosova je da kada si me pozvala da budem učesnik u razgovoru sa tobom. Ja sam puno razmišljao da je ta, takva vrsta razgovora trebala da počne mnogo, mnogo ranije. Nažalost, možda da je počela ranije nije postojao taj tehničko tehnološki momenat da sad svi imaju kamere i da to može da se beleži itd, ali danas je to otišlo da svako može da snimi svoju istoriju i da je prikaže ono što se kaže u kućnoj varijanti, ali mi je priča sjajno zazvučala iz prostog razloga prosto kamo sreće da smo nekakve priče na vreme ispričali, da smo nekakve priče na vreme zaokružili, ostavili iza nas i krenuli dalje kroz život.

Usmena istorija Kosova kao takva je sjajno osmišljena priča da se istorija Kosova kakvu mi znamo iz svog ugla ispriča makar kad tad. Evo sada je došao trenutak da ja kažem nekakve svoje impresije ili iskustva o životu ili radu na Kosovu. I žao mi je što Kosovo kao prostor nije na vreme da kažem, kako da to kažem, a da ne budem prestrog...što na vreme nije obrađeno, što na vreme nije zatvoreno, što na vreme možda nije otvoreno pa onda zatvoreno. Imamo hiljade i hiljade otvorenih pitanja, hiljade i hiljade nerešenih problema, na hiljade i hiljade stvari možda sa kojima ćemo se suočiti u nekoj doglednoj budućnosti.

Te stvari će možda biti bolne, pogotovo za ljude koji žive na Kosovu. Svi na Kosovu koji žive i koji malo bolje poznaju situaciju na Kosovu ja mislim da znaju sve o Kosovu, svi to dobro znaju i svi negde u nekakvoj podsvesti dobro znaju šta se sve ovde desilo, kako se desilo. I albanska i srpska zajednica. I svi dobro znamo količinu i težinu svoje krivice. I količinu i težinu svog nečinjenja da bi to ne bi bilo tako kako je bilo, da je to moglo da bude i mnogo drugačije. I to je ono, ja mislim, ta stvar koja nas eto drži u tim kavezima i u tim nekakvim okvirima da ne možemo da izletimo.

Da smo smešteni u te neke male kaveze ili u ta nekakva mala geta u kojima živimo nekakve svoje isprazne živote, u kojima tupimo neke isprazne priče. A ljut sam i na svoju zajednicu, a ljut sam i na albansku zajednicu što ne pričamo o tome, što otvoreno ne govorimo o stvarima koje su nas sputavale...da, da kažemo jedni drugima šta mislimo a šta treba da uradimo da to više ne mislimo. I ima ta jedna epizoda u toj pozorišnoj predstavi koju sam ja... Nekoliko priča je ušlo u tu pozorišnu predstavu koje su moje lične priče sa Kosova u kojoj ja kažem da smo mi kao Srbi i Albanci koji žive na Kosovu potpuno nebitni u celoj priči o nekakvom kada pričamo o univerzumu. Mi smo samo glumci na nekakvoj sceni koji nešto rade, jedni druge povređuju, teraju inat, pokušavaju da smetnu bilo kakvim pozitivnim primerima, podmeću se razno razni klipovi samo da se neke stvari ne bi nikada otkrile.

Nataša Govedarica: Govoriš predstavi Patriotik hipermarket, Jetona Neziraja i Minjebogavac, u režiji Dine Mustafića?

Zoran Ristić: Tako je. Govorim o toj pozorišnoj predstavi koja je trebalo da kroz usmena kazivanja nekakvih ljudi koji žive ovde i njihovih iskustava pokažu nekakve primere života na Kosovu. I sve do onog trenutka kad taj mali Albanac i taj mali Srbin koji sede na sceni u nekakvom polumraku, jedva osvetljeni ne podignu glave jedan ka drugom, ne podignju svoja lica, ne pogledaju se u oči i jedno drugom ne kažu sve ono što treba da kažu, ono što osećaju, a čute, neće se ništa popraviti na Kosovu. Sve će biti privid, sve će biti magla, sve će biti nekako - sfumato.

Kosovo je kao jedna velika slika sfumata, sve je nejasno, a sve je kao navodno svima jasno. Inat koji jedni drugima teramo... ja ne govorim samo u kontekstu albanske i srpske zajednice, i u okviru tih zajednica postoji taj viševekovni inat nepoverenja i neotvorenosti da javno progovorimo o svim stvarima koje su nam se desile i koje nam se dešavaju. Jedna mala grupa ljudi ovde živi sjajno na konto ogromne većine grupe. Ne moram to da pričam to se provlači stalno po medijima. Ali to neće moći večito, ja bar mislim. Mislim da nećemo moći večito bacati prašinu jedni drugima u oči. I u okviru jedne zajednice i u okviru života sa drugom zajednicom.

I kada se to jednostavno promeni i kada se sa druge strane pojave nekoliko ljudi za koje smatram da su intelektualno i jaki i moćni da javno progovore o tim problemima i sa jedne i sa druge strane i da to počne da se rešava - Kosovo će uvek biti Meka i Medina za spletkaroše. Meka i Medina za ljude kojima odgovora konflikt, odgovara sukob bilo kakve vrste. I naša deca će tako živeti jedni pored drugih u paralelnim svetovima, neće znati ništa jedni o drugima, mrzeće se. Neće ni pokušavati da saznaju bilo šta jedni o drugima niti će želeći da imaju kontakta bilo kakvog.

Kakva je ovo država kad vi ovde imate lekara za albansku populaciju i lekara za srpsku populaciju, imate sudiju za Albance i sudiju za Srbe!? Kakav je ovo narod kad očekuje da ga leči lekar koji je pripadnik njegovog naroda. To ne postoji nigde, ne postoji nigde da vi imate Srbina za sudiju, a ne može da sudi čoveku koji mu je komšija. Primera radi, samo primera radi, kakav je to čovek koji ne možda da engleski jezik koji je strani jezik predaje i tebi i meni, nego samo meni, a čovek treba da predaje engleski jezik, primera radi. Da ne pominjem nekakve druge drastičnije primere. Da ja odlazim da kupujem samo kod Albanca paradajz zato što mu je lepši i otići ću, zašto da ne. Ako mu je lepši, zreliji i crveniji, sočniji, što da ne. Ali da ne odem da kupim paradajz kod Srbina zato što je Srbin, ili da ne kupim sir zato... to su sulude priče.

To je meni dovde. {Pokazuje da mu je 'preko glave'} Eto i sve je zatvoreno. Zatvoreni su univerziteti, sistemi, zatvorene su škole, javne institucije, mnogo korupcije, mnogo kako se ono zove nepotizma, i to ne može da funkcioniše. Može da funkcioniše neko vreme ali ne može da funkcioniše svo vreme, ne može. Hvala vama što ste došli. Jako sam bio da kažem u velikim očekivanjima povodom ovog intervjua i sjajan vam je projekat. Nadam se da ćete imati i mnogo, mnogo značajnije sagovornike koji odlučuju o ovim pričama o kojima mi pričamo jer ja kao običan građanin koji se bavi eto kulturnim i umetničkim aktivnostima tu samo mogu da kažem par rečenica iz mog nenakvog ugla. Ali kao čovek ne mogu da odlučujem o tim nekakvim osnovnim stvarima nikako.

Eto šta bih još mogao da vam kažem. Drago mi je da sam rođen ovde, drago mi je da poznajem dobro ovu oblast, drago mi je... Mislim da bi mi život bio mnogo siromašniji da nema tih Albanaca. Možda ćete to retko od koga čuti. Uglavnom Albanci stalno govore uh da nema ovih Srba pa sad ih i nema pa možemo i o tome da pričamo. Ali mislim da nisam upoznao neke Albance kao umetnike i kao ljude koji se bave ovim čime se i ja bavim da bi mi život bio mnogo siromašniji, da bi mi život bio onako, ne znam, mnogo bi bio ja nesrećniji. A ovako hvala bogu da postoje takvi ljudi, da mogu da postoje ljudi sa kojima mogu da sedim da popijem kafu, da pričam o nekim lepšim stvarima nego što ih susrećem u svakodnevnom životu i samo budala može da razmišlja kako bi ovaj život na Kosovu izgledao da nema Albanaca ili da nema nas Srba. I sve dok tako razmišljamo neće biti dobro.

Ja sam presrećan i molim boga da se Srbi vrate ovde gde su živeli vekovima da nastave da žive svoj život. Ali dok suprotna strana ne bude odlučila na nekim višim instancama to se neće desiti, a to je mali korak. Ja mislim da bi i Albancima život bio sadržajniji kada bi mogli ovde da psuju samo Srbima majku. Mislim da bi im život bio mnogo inteligentniji, sadržajniji, pametniji. Eto. Ne znam da li sam još nešto hteo da kažem...

Nataša Govedarica: Hvala vam.

Zoran Ristić: Hvala vama. Živi bili.

INTERVISTË ME SYLEJMAN ÇOLLAKUN

Bregu i Drinit, Prizren | Data: 7 qershor 2015
Kohëzgjatja: 62 minuta

